

Митрополита Андрей Шептицький

Дванадцять листів до матері

Упорядкував і примітками доповнив Григор Меріам-Лужницький

ЗМІСТ

ПЕРШИЙ ЛИСТ. ЗОВ ПРЕДКІВ	2
ДРУГИЙ ЛИСТ. У КИЄВІ НАД ДНІПРОМ	4
ТРЕТІЙ ЛИСТ. У МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА	5
ЧЕТВЕРТИЙ ЛИСТ. ОСТАННЯ РОЗМОВА З БАТЬКОМ.....	8
П'ЯТИЙ ЛИСТ. САРА, ДОЧКА ХАЇ	10
ШОСТИЙ ЛИСТ. У БРАТА БЕППО САРТО	12
СЬОМИЙ ЛИСТ. В ОТЦЯ ПРЕЛАТА КОХАТУЛЬКИ	14
ВОСЬМИЙ ЛИСТ. «ПРИШЕДШЕ СОЛНЦУ НА ЗАПАД...»	17
ДЕВ'ЯТИЙ ЛИСТ. ЧОРНИЙ ФОРТЕПІАН	20
ДЕСЯТИЙ ЛИСТ. «ВУЗЛОВАТА НАТУРА»	21
ОДИНАДЦЯТИЙ ЛИСТ. «НЕ ХОЧЕМО ЧУЖОЇ КУЛЬТУРИ, ХОЧЕМО ЖИТИ СВОЄЮ!»	24
ДВНАДЦЯТИЙ ЛИСТ. ЗАПОРУКА БОГОРОДИЦІ	27
ТИ ПРИЙШЛА ПО МЕНЕ, МАМО!..	28
ПРИМІТКИ	28
<i>ДРУГИЙ ЛИСТ. «У КИЄВІ НАД ДНІПРОМ».....</i>	<i>30</i>
<i>ТРЕТІЙ ЛИСТ. «У МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА».....</i>	<i>30</i>
<i>ЧЕТВЕРТИЙ ЛИСТ. «ОСТАННЯ РОЗМОВА З БАТЬКОМ».....</i>	<i>31</i>
<i>П'ЯТИЙ ЛИСТ. САРА, ДОЧКА ХАЇ .....</i>	<i>33</i>
<i>ШОСТИЙ ЛИСТ. У «БРАТА БЕППА САРТО» .....</i>	<i>35</i>

СЬОМИЙ ЛИСТ. В О ПРЕЛАТА КОХАТУЛЬКИ	36
ВОСЬМИЙ ЛИСТ. «ПРИШЕДШЕ СОЛНЦУ НА ЗАПАД...»	36
ДЕВ'ЯТИЙ ЛИСТ. ЧОРНИЙ ФОРТЕПІАН	36
ДЕСЯТИЙ ЛИСТ. «ВУЗЛОВАТА НАТУРА»	36
ОДИНАДЦЯТИЙ ЛИСТ. «НЕ ХОЧЕМО ЧУЖОЇ КУЛЬТУРИ, ХОЧЕМО ЖИТИ СВОЄЮ!»	37
ДВАНАДЦЯТИЙ ЛИСТ. ЗАПОРУКА БОГОРОДИЦІ.....	37

ПЕРШИЙ ЛИСТ. ЗОВ ПРЕДКІВ

Моя Найдорожча Мамо!

Ти пригадуєш собі, коли то – мені, мабуть, було тоді 9 років – ми поїхали верхи й я сказав Тобі, що хочу бути священиком, а Ти, усміхаючися, відповіла, що священики на конях не їздять. Сьогодні я хочу перед тобою оправдатися, Мамо, чи, радше, зрадити мій секрет: це не були мої слова, це були слова моїх предків. І так же ж само, коли згодом кілька років пізніше я заявив Тобі й Татові, що я буду уніатським священиком – це теж не були мої слова, це були слова моїх предків.

А було це так, Моя Кохана Мамо: Ти пригадуєш, що Тато нам, дітям, часто пояснював і згадував наших предків, портрети яких висіли в його робітні, чи, як ми його кімнату звали, в канцелярії. З усіх портретів вбилися в моїй пам'яті три портрети: єпископа Варлаама й митрополитів Атанасія і Лева. Усі вони були ченцями-василіанами, але всі вони були якісь інакші: Варлаам чомусь мені здався тихим, покірним ченцем, повним любові до Бога, милосердя до людей і наче б закоханим у вічність, для якого світ не існував. Іншим знову був Атанас: цей мав щось лицарського у собі, своїми чорними, гострими очима він пронизував наскрізь людину, з цих очей ї високого чола біла воля, сміливість, а враз із ним відвага й повсякчасна готовність боронити Бога й Його чесноти перед злом світу, а слабим людям давати помічну руку.

Знову ж зовсім іншим здавався мені митр. Лев, чи як Тато звав його світським ім'ям, дядько Людвик. Аристократ із куртуазійною усмішкою на устах, свідомий зручності слова й закоханий у мистецтві (адже ж це він докінчив будову собору св. Юра у Львові), робив на мене враження дипломата, в якому сплелось людське із божеським, ця багатогранність людини, для якої ніщо людське не є чуже.

І ось одного вечора, коли Ти, Мамо, сказала мені, що виїжджаєте враз із Татом до Львова, до діда Олександра і вернетесь через день-два, я довго не міг заснути. Годинник в їдальні вибив другу годину, я перекидався на своїм ліжку й завжди здавалося мені, що мене хтось кличе. Коли ж цей поклик став настирливий, я встав, пождав хвилину, щоб переконатися, чи всі сплять, засвітив свічку, накинув халатик на себе й тихенько на пальцях пішов до робітні Тата.

Уважно й поволі я відхилив двері й побачив очі портрета дядька Атанаса, я зразу заспокоївся і зрозумів: це він мене кликав! Уже зовсім спокійний я підійшов близько до портрета, а світло свічі впало на руку дядька, яка лежала, як біла пляма на чорній рясі.

Дуже чомусь мені хотілося, Мамо, поцілувати цю руку, щоб подякувати дядькові за те, що він мене покликав, і привітатися з ним. Але портрет висів високо, й я його не міг досягнути устами.

А очі дядька Атанаса говорили до мене, так, Мамо, говорили Я просто чув не ухом, а цілою своєю істотою, як вони наказували мені, щоб я ішов слідами своїх предків, що всі вони молять і просять Бога, щоб Він дозволив мені йти їхніми слідами, що всі ті ченці, ігумени, єпископи й митрополити Шептицькі по батькові й усі священики й ченці Фредри по матері обстоюють перед Богом моє покликання. Ще сьогодні, Мамо, по стількох роках я чую виразно голос дядька Атанасія, а може, радше, голос моїх предків... І досьогодні пригадую одне тоді для мене неясне слово, яке просто цвяхом вбилося у мою пам'ять і як незагоєна рана досьогодні дзвенить мені у вухах:

– Ти є позичений, сину, – казали очі митрополита Атанасія, – ти є позичений! Пам'ятай про це!

Довго-довго я стояв перед портретом дядька Атанасія і щойно гаряча крапля воску із свічки, що впала на мою руку, наче пробудила мене...

Я перехрестився, підійшов до бюрка Тата, на якому стояло вирізьблене в дереві Розп'яття Христа (Тато привіз його з якогось паломництва, пригадуєш, Мамо?), поцілував скривавлені ноги Розп'ятого й сказав уголос:

– Добре!

І зразу налякався свого голосу, бо в хаті царювала тиша. А знову нишком вернувся до свого ліжка, погасив свічку й ліг спати. І ще ніколи не було мені так приємно й лагідно на душі, як тоді. Тоді, цієї ночі, дядько Атанас відкрив мені догму Спільноти Всіх Святих і я найшов у ній безцінний скарб. І дивує мене, Мамо, що так мало людей користує із цього безцінного скарбу. Я вже давно у своїх місійних проповідях підкреслював важливість і – по-світському кажучи – користь із цієї догми Спільноти Всіх Святих: що ж бо може бути більш успішне, як молитися про поміч до тих, які колись молилися і любили нас за життя, а тепер мають можливість молитися і допомагати нам, будучи безпосередньо у стіп Бога? Зрозумів цю глибоку Божу Мудрість наш український нарід, коли створив приповідку, що «материна молитва із дна моря вирятовує». А ми так рідко, а то майже ніколи, у важних і складних обставинах нашого туземного життя у молитвах не звертаємося про поміч чи до батька, який нас виховав і дбав по своїй силі про нас, чи до матері, яка плекала і обслуговувала чи навчала нас, чи до дідуня, який впроваджував нас в люди, чи до бабуні, яка обдаровувала нас усім, що мала найдорожчим. Чи ж можливе, щоб ті, які опікувалися нами в туземному житті відмовили б нам у допомозі «на тому світі?». «На тому світі», в який вони за життя могли лише вірити, а тепер у «тому світі» у присутності Бога перебувають?!

Завдяки моїм дядькам і Тобі, Дорога Мамо, я зрозумів, чим я є та чим повинен бути: як чернець, я прошу помічі у дядьки Варлаама, як архиєрей прошу помічі у дядька Атанаса, а перед авдієнціями на цісарському дворі чи в Апост. Столиці в Римі звертаюся про поміч до дядька Лева. Коли ж приходять хвилини безсилля і я стаю дитиною, тоді я звертаюся до Тебе, Мамо, й зразу почуваюся дужим і сильним, таким, як тоді, коли я, не вміючи ще як слід писати, мазав на папері олівцем.

Твій Ама

У день св. Апостола Андрея

ДРУГИЙ ЛИСТ. У КИЄВІ НАД ДНІПРОМ

Моя Найдорожча Мамо!

Це був чарівний вечір, що про нього я лише Тобі колись одним реченням у листі згадав. А сьогодні, коли слова проф. Антоновича стають дійсністю, мені хотілося б, Мамо, сказати Тобі, як наука навіть на довгі роки випереджує історичні події.

Ми сходили із Святоволодимирівської гірки вниз. Блакитне небо, що під вечір стемніло й творило наче копулу над спокійними в цей час, могутніми водами Дніпра, рясна зелень довкруги й гул міста, що доходив здалеку, – все це творило якусь просто мистецько-містичну картину. Поневолі я зупинився на хвилину й шепнув:

– Боже! Яка краса!

Професор глянув скося на мене й, зупинившись теж, сказав:

– Ваша правда, пане Романе, краса, тільки, на жаль, ми не володіємо цією красою, а вона нами. Ми є рабами краси, а не її панями. А це різниця!

Я не зрозумів і питаюче глянув на нього. (Ми так домовилися, щоб він звертався до мене «пане Романе», а не «пане графе», як це було на початку нашої зустрічі).

Антонович усміхнувся цією милою усмішкою, яка його обличчя інтелектуалістичного змінювала на добрячу, щиросердечну людину,

– Я знав, що ви мене не зрозумієте й мушу щиро сказати вам, що багато навіть із моїх товаришів-науковців, зокрема етнографів, навіть глибоких дослідників фольклору не розуміє мене, називаючи нас «хлопоманами» чи «народниками», помилково беручи форму за зміст. Бачите, – і тут Антонович знову усміхнувся, – ми обидва, так сказати б, з одного роду. Ви нібито поляк і я теж начебто поляк. Повторюю «начебто», бо, по суті, то ми українці, може, й не гірші від тих українців, які зовнішньо, сказати б, і внутрішньо є українцями й цього культурно-духовного гебридизму, як би це можна назвати, який є у нас, не мають. А між тим саме цей гебридизм, чи докладніше кажучи, ця західноєвропейська культура, яка тільки злегка заторкнула Україну, зокрема вищі верстви народної маси України, а повністю заволоділа духовністю Польщі, дає нам можливість проаналізувати притаманну тільки Україні, чи то пак, тим, що живуть в Україні, духовність. Я вже вам згадував, пане Романе, вчора, що ніякими силами не можна змінити духовного типу людини – на це ми маємо чимало доказів із минулої й сьогоднішньої історії. Нарід може під сильним натиском змінити зверхні ознаки своєї національності, але ніколи не змінить ознак внутрішніх, духовних. Можна говорити різними мовами світу, визнавати себе громадянами різних держав, служити різним культурам, але духовно змінитися не можна.

– А все ж таки, пане професоре, – сказав я, – це повинні, на мою думку, вияснити й уаргументувати наукові досліді про народну творчість України...

– Очевидно! – живо притакнув Антонович. – Одначе тоді, коли наші етнографи, безсумнівно, дуже докладно й із знанням справи, опрацьовують народну творчість України, – між нами кажучи, це одна з цих ділянок, що нам царський уряд «Малоросії» дозволяє друкувати – і ці опрацювання навіть удостоїлися похвали закордонних науковців, то все-таки ці опрацювання не є повні. Відтворювання побуту про українців, порівняльною методою з іншими народними творчостями, виказування оригінальності звичаїв чи народних обрядів – це все дуже цінне й навіть потрібне. Але воно для духовності України мало варте. Тут треба своєї Церкви.

– Церкви? – здивувався я.

– Так, пане Романе, Церкви, цієї єдиної духовної інституції, яка може й зберегти, й

скріпити духовність даного народу, а вслід за тим видвигнути ці первинні елементи, що зберігаються в кожній духовності й, відповідно обтесуючи їх, підготувати їх до державно-національної народності, а не до етнографічної народності. Московська Церква не лише чужа, але й ворожа Україні.

– В Галичині ми маємо свою українську, чи як ми її зємо – руську – Церкву, католицьку, або як на Україні її звуть, уніатську Церкву... – сказав я.

– Безумовно, під цю пору ваша уніатська Церква ще найближча Україні, хоч і вона є стиснена Римом, де частенько панівні кола Христову науку обмежують державними кордонами. Але не забувайте, дорогий пане Романе, що в Австрії зустрічається конгломерат 15 чи 16 народних типів, а коли глянете на Росію, в якій Церква грає домінуючу роль «правої руки держави», то в Росії, не збільшуючи, можна сказати, живе 150 окремих народностей. На одному Кавказі живе їх близько 40.

І проф. Антонович глянув на заходяче сонце, витягнув із камізольки годинник, відкрив вічко коперти і сказав:

– Ходім же, пане Романе, ось-ось осьма година, а Петров дуже точний. Я дуже радий, що ви познайомитеся з Миколою Івановичем. До речі, не люблю я вживати патроніміків, хоч це староукраїнський звичай і слід би його навіть вдержати й серед українців Галичини... А з Петровим раджу вам таки ближче познайомитися, він і літературознавець, і іконознавець, і музейник, і неабиякий етнограф. Тільки не питаєте його про історичну топографію Києва, бо це його «коник», він готов вам дати цілонічний виклад про це...

І нагло проф. Антонович почав сердечно сміятися.

– А знаєте? Петров – москаль, «настоящий» москаль уродженець Костромської губернії. Чи не чудасія воно? Ви поляк, я поляк, а Петров москаль, і ми всі разом українці! І чи не геніально придумав український нарід приповідку, що «хто ступить на цю землю, турок, лях чи москаль, той кожний українцем стане!»

Кохана Моя Мамо, не знаю, якими я словами міг би Тобі розказати про цей духовний пир, що його мені зробили своєю розмовою при чаю і обов'язкових «пиріжках» Петров і Антонович. Перед сном я окремою молитвою подякував св. Катерині із Сієни, яка мене з ними звела. Хоч я почувався перед цими велетнями науки, признаюся щиро, неукон, я повною пригорщено черпав їхні розуми, їхні твердження і цю глибоку віру у наш нарід, я ріс, Мамо! І, може, рідко коли я почув таке повне й точне уаргументування великих слів Папи Урбана VIII і нашого теперішнього Святішого Отця Папи Лева XIII про місію, якою наділив Україну сам Господь Бог!

Поблагослови мене, Мамо, із висоти і проси нашого Спасителя Ісуса та Його Пресвяту Діву-Матір, щоб Вони прийняли жертву твого сина

о. Андрея

Писано в день св. Апостола Якова, сина Заведея.

ТРЕТІЙ ЛИСТ. У МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА

Дорога Моя Мамо!

Хочу сьогодні поділитися з Тобою ще одним моїм переживанням, про яке я Тобі тільки коротко, мимоходом згадав у моїх листах: це мої відвідини колишнього львівського владики, галицького митрополита Йосифа Сембратовича (а тепер він має

титул архієпископа Теодосіопільського), глибоко релігійної людини і великого знавця українського обряду – тут в Апостольській Столиці він є консультором Священної Конгрегації Поширення Віри і президентом папської Комісії для ревізії церковних книг.

Йому зроблено велику кривду, Мамо, й частина цієї кривди паде й на нас, бо спричинниками цієї кривди є теж і наші племінники, польська шляхетська верства Галичини, під пресією якої цісар Франц Йосиф I виміг на Апостольській Столиці усунення митр. Йосифа. Правда, що на його усунення немало заважило й його зневажливе відношення до цісаря та знехтування обов'язкової етики австрійського цісарського двора. Але саме такою поведінкою цього «мужа молитви», як звать архієп. Йосифа деякі кола Ватикану, я дуже зацікавився і рішив його відвідати, тим більше, що він був як митрополит галицький головою цієї Церкви, до якої належали мої предки її до якої я вернувся.

Відвідав я його того самого дня, коли побував у кардинала Масаї, про що Ти, Моя Дорога Мамо, вже знаєш із мого попереднього листа. А кілька днів перед тим, ранком, я зайшов до приватного мешкання митр. Йосифа. Двері відкрив мені якийсь чернець і заявив, що владики дома нема. Я передав братчикові свою візитну карточку, прохаючи, щоб владику назначив мені день і годину, коли я його можу відвідати, додаючи, що чергового дня я зголошуся по відповідь. Коли ж я чергового дня зголосився по відповідь, владику Йосиф назначив мені через цього братчика той самий день, що його я мав замовлений у кард. Масаї, тільки 2 години пізніше. А як знаєш, кард. Масаї так тепло мене зустрів, що мені просто було жалко покидати його, тим більше, що ми говорили на мою улюблену тему – про Християнський Схід. Перепрошуючи, що не можу довше побути у кард. Масаї, я і сказав йому, що маю замовлені відвідини в архієп. Сембратовича й на моє здивування Масаї дуже, втішився.

– О, як то гарно, що ти туди йдеш, мій сину! – сказав кард. Масаї. – Так, так! Необхідно тобі познайомитися із архієп. Сембратовичем, це правдивий святець і дуже тужить за своєю Україною. Я говорив йому про тебе, мій сину, це гарно, що ти його відвідаєш!

Зворушений такою теплою і сердечною зустріччю з кард. Масаї, я швидко попрощався з ним і точно в означеній годині задзвонив до дверей мешкання архієп. Йосифа. Відкрив мені двері цей-таки братчик-чернець і зразу ж попросив мене до робітні владики. Я застукав і, увійшовши туди, спершу не знав, куди діти очі: усі чотири високі стіни кімнати до самої стелі були заложені полицями книжок. Під великим венецьким вікном, єдиним вікном у цілій кімнаті, стояло широчезне бюрко, теж завалене фоліями, сидів і щось писав архієп. Йосиф. На моє привітання підняв голову, встав із-за бюрка, скинув окуляри, уважно поклав їх на розгорнені папери й, витягаючи до мене обі руки із лагідною усмішкою на обличчі, сказав:

– Вітай, мій любий сину! Тішуся, що бачу одного із Шептицьких, який повернувся до нас!

Високий на ріст, із молодим обличчям, на якому лягла неначе якась задума, але вже з посивілою бородою і сивим волоссям, пригорнув мене до себе, а потім, узявши моє лице в обі руки, як береться дітей, і дивлячися мені бачливо в очі, неначе до себе шепнув:

– Шептицькі, Шептицькі, великий, заслужений рід!... Я хотів поцілувати його руку, але він не дався.

– Не треба, сину, не треба! Ось візьми крісло й сідай тут коло мене, розкажи мені про свій намір служити Богові й нашій Церкві. Дещо я вже знаю про тебе і від кардинала

Масаї і від кардинала Чацького, але я хотів би почути про все із твоїх уст...

І я почав йому говорити про свій намір. Мамо, й коли я згадав, що західний світ, задивлений у свою велич, не лише нічого про нас не знає, але тепер не хоче знати, якісь вогники заблиснули в очах владики й він сказав:

– Правильно, мій сину, правильно! – і, показуючи на вікно, крізь яке видно було здалеку копулу Собору св. Петра, сказав:

– Але недалекий час, коли вони прозріють... Я почуваю, що ще трохи-трохи, а нашу Церкву по Страсному Тиждні жде світле Воскресіння. Але Страсний Тиждень триватиме довго, на наше літочислення може навіть дуже довго... Це так мусить бути... Навіть старинні казали, що «Божі млини мелють поволі». Ти вибрав, кажеш, мій сину, шлях місіонера. Саме в цьому й основна помилка наших часів, що серед душпастирства повторилися якісь категорії, якийсь поділ ролі, під час коли Церква має тільки одне основне завдання: місіонерство. Ми всі є місіонери, від сотрудника чи монаха починаючи до митрополита чи протоархимандрита включно. А цього саме сьогоднішні часи забули й з нас потворилися урядовці, які, заспокоюючи потреби щоденного життя і виконуючи совісно і докладно обов'язки, наложені на них, думають, що вони виповнили своє завдання. Так, вони виконали по відношенні до туземного життя, і навіть посередньо по відношенні до Бога, але Бог урядовців не хоче, Бог хоче, щоб ми так думали й так судили, як Він думає і як Він судить... А щоб так думати, й так судити, як Бог, треба зректися себе...

– Я свідомий того, Ваше Високопреосвященство, – шепнув я. А архиеп. Йосиф говорив далше:

– Є бо в житті, мій любий сину, малі труднощі є й великі. Малі труднощі поборюємо життєвими силами, але великі труднощі вимагають жертви, самозречення. Ти вибрав, сину, шлях місіонера, але я певен, що ти згодом станеш у проводі нашої Церкви, а враз із цим у проводі нашого народу, бо, як знаєш, історія кожної Східної Церкви є нерозлучна з історією даного народу. Цього ще не знає і щойно згодом пізнає Західна Церква. Тому не жахайся, мій сину, великих труднощів на своєму шляху, що їх зустрічатимеш і від своїх і від чужих, тільки кожний твій крок хай важиться золотою вагою віри. Обіцяю тобі, сину, що я завжди молитимуся за тебе й при кожній Божественній Літургії покладу одну часточку на твою інтенцію.

Скільки вже років минуло з того часу, Моя Дорога Мамо, а я кожне слово владики пам'ятаю досьогодні. Досьогодні пам'ятаю, як я в розмові хотів натякнути на цю кривду, що йому зроблені, а він махнув рукою і сказав «пусте»! Пам'ятаю, як він мене, як батько, при прощанні пригорнув до себе і розцілував, та пам'ятаю, як відпроваджуючи до дверей, сказав до мене:

– А на кінці, мій сину, прохання до тебе: коли будеш у Львові, в моїм імені перехрести й попрощай від мене Святоюрську Гору, бо я її вже своїми земними очима не побачу. А коли будеш у церкві, підійди до престолу нашої Богородиці й перед чудотворною іконою Пречистої Діви Марії змов за мене «Під Твою милість».

Я не міг тоді, Мамо, нічого йому відповісти. Я припав устами до його руки й моє горло здушили сльози. А коли я вийшов на вулицю і побачив, що зараз за рогом відкрита невеличка церковця, я вступив туди й помолився перед статуєю Пречистої Діви. І щойно тоді я заспокоївся.

Добраніч, Мамо, і молися за Твого сина

о. Андрея

ЧЕТВЕРТИЙ ЛИСТ. ОСТАННЯ РОЗМОВА З БАТЬКОМ

Моя Кохана Мамо!

Я знаю, моє рішення сьогодні, можу навіть сказати, моє невідкличне рішення, вступити до монастиря нашого східного обряду, – віддатися повністю Церкві моїх предків і цій Церкві, яка все, що мала найкраще від Нашого Спасителя, передала людству, про яку світ забув, – Тебе дуже боліло. Ти боліла серцем, Ти молилася і Ти була здалася на Божу волю. Однак ще більш, може, болів цим моїм рішенням наш Тато. Ти, може, будеш здивована, коли я Тобі скажу, то Тато більше болів, як Ти. Бо Ти не уділялася світові, так, як Тато, й Твоє довілля, з уваги на Твоє становище пані дому, так як теж на суспільну позицію нашого роду не допускало усіх тих інтриг і шикан, які, як павутиння, опутувало нашого коханого Тата. Я не раз бачив, як наш Тато, ідучи ранком у поле, ставав навколійки перед зачиненими дверима нашої церковці і гаряче молився, щоб Господь дав знак Свій. Ти, Моя Кохана Мамо, боялася за мене, щоб я не «схлопів», щоб усі ці цінності материнського серця, усі ці почування і духовність, якою наділив Тебе Господь, а які ти передала мені, при переході в інше середовище не зникли в мені й не скарловатили. Бо Ти не знала цього середовища, чи, радше, Ти знала його фальшиво, Ти знала його із насмішок, із перекручених подій чи навіть із шовіністичних вигадок людей близьких чи навіть рідних нам. Однак наш Тато, силою мого рішення, став цілком обстрілу саме тих, які український загаль вважали, що він складається «із попа і хлопа», які погорджували і вважали погноєм тих, що для них працювали й з яких вони колись народилися. Я тільки раз стрінувся із закидом одного з моїх товаришів, мовляв, я «зрадник», однак ніколи не думав я, скільки злоби й скритої ненависті гніздилося в тих, які вважали себе провідниками народу силою їх приналежності, з Божої волі, до провідної верстви. Згодом я говорив про це із п. о. Яцковським, який і переповів мені розмову з Тобою, Мамо, й досьогодні пам'ятаю його слова:

– Якщо ми, поляки, на ненависті побудуємо свою державу, то вона так розлетиться, як розлетілася тричі Польща в 18 сторіччі.

А я ці брудні листи до нашого бідного Тата сам читав, Моя Кохана Мамо! Це було одного вечора, коли Тато попросив мене зайти до його робітні, а коли я зайшов, він подав мені пачку листів, обв'язаних шнурочком, і сказав:

– Сідай і читай! А коли все прочитаєш, скажи мені свою думку!

А сам сів за бюрком і почав робити господарські рахунки.

Листи були деякі коротші, деякі довші. Всі починалися щирими привітами, сердечними словами і... співчуттям з приводу мого поступку й моєї «зради» по відношенню до Польської Церкви й польського народу. Деякі закликали нашого Тата відректися публічно мене й проголосити це в часописах, а деякі знову gratулювали Татові, мовляв, він найшов шлях, як усіх «схизматиків-українців» перевести в табір вірних латинського обряду. Був теж лист, Моя Кохана Мамо, від Твого колишнього залицяльника графа Ст. Тарновського, який знову інакше підійшов до мого рішення: поляки створили Унію, то поляки мають право її підтримати... А найкомічніше, Моя Дорога Мамо, було те, що всі ті, які «співчували» нашому бідному Татові, були з руського роду, починаючи від князя Чорторийського до Пузинів включно.

Я згорнув листи й поклав Татові на бюро і, щоб хоч трохи розвеселити його – а Ти знаєш, Мамо, як я люблю жарти, – я спитав Тата:

– А чи Тато комусь уже відписав на ці листи?

– Ні! – відповів Батько й здивовано глянув на мене.

– Треба рішуче відписати! – сказав я. – Я Татові поможу!

– Не розумію, що ти хочеш тим сказати?

– Кожному зокрема подякувати й долучити декілька дат з його родоводу, коли й чому він покинув наш обряд і став поляком, а не так, як Ти, Тату, що хоч Ти змінив обряд, але не забув своїх предків і не погорджуєш ними, як усі ті автори цих брудів.

Тато відложив рахункову книгу й, дивлячися мені гостро у вічі, спитав:

– Сину, я не противлюся і ніколи не буду противитися Божій волі, навіть коли б мені грозив публічний бойкот, я знаю про твоє покликання і вірю, що воно не є ніякою твоєю примхою чи забаганкою, але чи ти неодмінно мусиш вступити до Східного Чину, адже ж наша Церква така багата в різnorodні чини й такий широкий вибір, чому ж ти...

– Ні, Тату, – перебив я, – я вступаю до Чину моєї Церкви. Коли б я міг, то я вступив би до Чину Студитів, але він у нашій Східній Церкві занедбаний і не зреформований, тобто непристосований до наших часів. Але я його відновлю, Тату, і вірю, що всі чернечі чини нашої Католицької Церкви, які сьогодні обмежені західним латинським обрядом, матимуть свої відділи східних обрядів. Однак доти їхня праця буде безуспішна, поки вони не пізнають Сходу, поки не зглиблять цієї зовсім відмінної духовності, а враз із нею зовсім відмінним взаємовідношенням людини до Бога й поки вони не здавлять у собі викоханої сторіччями своєї гордині й верховодства.

І я підійшов до нашого Коханого Тата, клякнув коло нього й обняв його коліна, говорячи далі:

– Ти пригадуєш, Тату, як ти мені показував відпис листа нашого предка, який ось тут дивиться на нас, архимандрита єпископа Варлаама-Василя, листа до коронного гетьмана Адама Сенявського? Я пам'ятатиму до смерті слова листа: «Ми не від учора, ані з чиеї ласки, ані з нобілітації, ані з подружжя зв'язків ми вирости, але з давніх предків... Ми такі старі, як стара Русь і віра Христова в ній». І ти хотів би, Батьку, щоб я покинув їх, цих ось, – і я показав рукою на портрети Варлаама, Атанасія і Лева й цілої низки включно з архимандритом Никифором... Що ж вони сказали б на це?

І в цьому моменті, Мамо, я почув, що всі мої дядьки є коло нас. Я їх просто фізично почував, я, наче очима душі, бачив, як дядько Атанас стояв коло похиленої у мій бік голови Тата, як дядько Варлаам станув за мною і я чув, що його рука лежала на моїм рамені, а за ними стояли інші. Їх було багато. Мамо! І наш холодний Тато теж їх відчув, бо довго-довго мовчав. Я підняв голову вище й побачив сльози в очах Батька.

– Не треба, Тату! – я прошептав. – Не треба!

Тато кріпко обняв мене, стиснув руками мою голову й поцілував в чоло:

– Дякую тобі, сину, за сьогоднішню розмову. Ти засоромив мене, але й зняв великий тягар з моїх плечей! О, як я мучився! Нехай Бог тебе благословить! Ти сильніший від мене!

Цю силу, Тату, дають мені молитви нашої Мами. Ти тепер, Мамо, вряд із нашим Татом, живете у Світлі Христа. Моліться за мене, щоб я міг довершити того, до чого покликав Господь Твого сина

о. Андрея

В день св. Апостола Вартоломея

П'ЯТИЙ ЛИСТ. САРА, ДОЧКА ХАЇ

Моя Найдорожча Мамо!

Хочу розказати Тобі про одну подію, про яку, крім мене й мого духовника, ніхто не знає. Це трапилося під час однієї моєї візитації в невеличкому містечку, більшість якого поселення творили жиди. А ще з ранньої моєї молодості – Ти пригадуєш – для мене все, що бідне, мале і старе, було дороге. І завжди, коли я побував по тих малих галицьких містечках – а Ти їх, Мамо, теж добре знаєш, – мені чомусь здавалося, що найбідніші між бідними – це жиди. Навіть найбідніші наші селяни здавалися мені багатішими від цих галицьких жидів, які жили в запущених нужденних хатах, що їх, радше, норами назвати можна, одягнених в брудне лахміття і не відомо навіть було, чим вони харчувалися. І ці жидівські кагали, з яких більшість була біднота, були найпобожніші. А ця т. зв. вища сфера, члени якої часто погорджували цією біднотою, хоч тут і там допомагали їм матеріально, хоч формально належали до Мойсеевого віровизнання, по суті побожними не були. Правдивими визнавцями Мойсея була біднота. І тому завжди, коли представники кагалу мене вітали, я згідно з їхнім звичаєм цілував два пальці, а відтак цими пальцями, доторкався тори і вітав представників староєврейською мовою. Люблю цю мову так, як нашу церковнослов'янську, має вона якийсь невидимий запах старовини в собі й цю для наших вух, уже незвичних до цієї мови своєрідну музику Сходу.

І так же само відбулося усе під час згаданої візитації. А вечером, після св. Вечірні, я враз із довколишніми священиками довго сповідав, бо несподівано для пароха, а з найбільшою радістю для мене, до сповіді приступило дуже багато жінок і мужчин, які з'їхалися із сусідніх сіл. Я мав виїхати цього ж дня після св. Вечірні, однак з уваги на таку численність каянників, я рішив виїхати раннім поїздом і переночувати у пароха. Взагалі, цей день, Мамо, був якийсь дивний, сказати б, незвичний. Навіть ті, що сповідалися у мене, не були пересічні, ті, яких кожний місіонер може числити на сотні. Просто, Мамо, я відчував, що Господь хоче мене випробувати. І я із цієї внутрішньої радістю, яку Ти, Мамо, дуже добре розумієш, піддавався цій пробі, а між перервами під час сповіді просив Господа, щоб він ще більше, ще сильніше випробовував мене і впевняв Його, що я не зневірюся в Нього й не захитаюся у вірі в Його поміч і все, що Він завдасть мені, в Його імені, я виконаю.

Коли ж уже церква опустіла, я відмовив благодарну молитву перед Царськими Воротами й вийшов з церкви. Тут ждав мене мій духовник, який сказав мені, що парох просив мене йти на приходство (воно містилося трохи подальше від церкви) відпочити, поки він не погасить усі світла й не замкне церкви. І ми у двійку – а було це уже близько 11-ї години ночі, як сказав мені мій духовник, почали йти темною, бо тільки одна лампа світилася десь далеко, вуличкою на приходство.

Коли ж ми завернули у перевулок, з бічної хати, що потопала у темряві, висунулася якась невеличка постать, закутана у якусь наче верету, підбігла кілька кроків до нас і впала на коліна переді мною. Це було таке нагле, що я мимоволі подався кілька кроків взад, а о. духовник схопив руками клячучу постать, захищаючи мене. А з цієї верети продерся крізь плач жіночий голос: – Ребе, рятуй мою дитину! Рятуй мою дитину, вона вмирає!

Мій духовник відступив кілька кроків, я нахилився нижче й, піднімаючи з колін

жінку, спитав:

Хто ти, жінко?

Я Хая, твоя їмость мене знає, ребе! Моя Сара вмирає, а тільки ти, ребе, можеш її уздоровити! Ребе, не відмов мені мого прохання, поклади на мою Сару ті пальці, якими ти торкнувся святої Тори, і моя Сара буде здорова! Ребе, я молю тебе!

Тоді я спитав:

– Де ти живеш, дитино? Ось тут, ось тут! Близенько! – ще хитаючись, але вже радісно й з якоюсь просто неземською вірою в голосі закликала Хая і показала праворуч, де в темні бовваніло щось, наче розвалена стайня.

– Ходім! – сказав я.

Хая побігла кілька кроків наперед і перед входом обернулася, а побачивши, що мій духовник йде за мною, замахала руками:

– Ні! Ні! – скричала: – Тільки ребе з Богом на самоті може говорити! – й звернулася до мого духовника:

– Тобі не вільно тут бути, ти тут чекай! І я теж тут буду, а ребе, – й показала на двері, – там буде, з Богом і зі Сарою...

Мабуть, Моя Найдорожча Мамо, ні в одній мові світу не можна було б Тобі описати мого враження. Я почув скрипіт дверей і увійшов у темінь, схиливши голову й плечі, бо й двері й ця стоянка були такі низькі, що я не міг випростуватися. А в душі я молився, чи, радше, ні, то моя душа, без відома змислів, молилася, щоб Господь через мене здіслав ласку милосердя цій бідній матері, яка повністю повірила безмежному Божому Милосердю. В хаті було темно й задушно, десь у кутку горіла мала закоптіла нафтова лампочка, але я не чув цієї задухи й вогкості. Було темно, але довкруги мене було ясно, довкруги мене був якийсь аромат, щось чисте, прозоре, ясне й пахуче, я почував, що мене окружає щось невидиме, але безмежно миле, ніжне й хоч безбарвне, та повне красок, хоч безгучне, та повне музики...

Радше змислом дотику руки, як очима, я побачив дитину, завинену в лахміття, її покорчені ніжки й її покручені руки. Я притис це холодне тіло до грудей, поклав руку на голівку маляти й без голосних слів, а чи радше німими словами, благав милосердя в Ісуса, в Його Матері – як довго, я не знаю. Але враз із цією німою молитвою моєї душі я почув, що це холодне лахміття тепліє, що ніжки й руки маляти починають якось нервово рухатися й нагло тишу прoder крик дитини, а йому, наче відповідь, залунав крик матері, яка вбігла до кімнати й, витягаючи руки по дитину, знову впала на коліна переді мною. Я передав їй дитину й тоді щойно побачив, як темно у цій норі, яка тут задуха й який сопух іде від закопченої нафтової лампочки.

Мимоволі сягнув я до кишені ряс, витягнув портмоне, втиснув Хаї в руку й, перехрестивши плачучу матір й малятко, вийшов на двір.

Холодне повітря неначе мене отверезило. На мене ждав духовник, і ми мовчки почали йти цим провулком далше, поки побачили рясно освічене приходство. Перед приходством я зупинився:

– Під тайною сповіді зобов'язую вас, отче Михаїле, нікому про цю подію не говорити!

– Зобов'язуюся, – хитнув головою мій духовник.

– А вслід за тим мушу вам сказати, що я не маю ні сотніка при душі!

– Це вже я передбачив, владико! – усміхнувся мій сповідник, – завтра на залізничному дворці усе поладнаю.

На приходстві було уже не так гамірно, бо деякі священники; вже виїхали, мене хотіли почастувати вечерею, але я сів у сальонику й попросив тільки склянку води. І коли дружина пароха пішла принести мені води (обов'язково з соком малиновим, бо в них вода недобра, а малиновий сік власного виробу), я зачув, як парох у вітальні спитав свою дружину, чи вона говорила зі мною про Хаю?

– Ні! – відповіла вона: – Хая казала, що сюди прийде!

– Чи це ця жидівочка, що їй уже третя дитина вмирає на дитячий параліж? – спитав хтось із приявних.

– Та сама! – відповів парох, наливаючи вино в чарки. – Бідна вдова, глибоко віруюча, але, як знаєте, по відношенню до вдів жидівські закони є жорстокі.

Ми умовилися з парохом, що в 7.10 ранку ми виїдемо залізницею. І було б усе в порядку й ніхто не знав би нічого, що ж коли уже на станції, коли ми ждали на поїзд, я здалеку побачив гурт жидів, які наближалися до залізничної станції. Неначе не бачучи їх, я вийшов на перон і, на моє щастя, саме над'їхав поїзд. Ми з о. Михайлом вскочили до вагону, пролунав свисток, і поїзд рушив, коли юрба жидів вбігла на перон. Я стояв у вікні й поблагословив їх з тією радістю, якою Бог наділяє тих, що Йому дякують. А найкомічніше, що ми всіли до вагону ІІ кляси, а о. Михайло купив квитки ІІІ кляси. На моє-питання, чому не вистачило грошей, поважно відповів.

– Не лише владики мають своїх бідних, мають своїх бідних теж і капелани владик!

Мамо Моя Найдорожча, я рідко коли мав такий радісний день! Я цього дня зрозумів і усвідомив собі, що Христос дозволив мені нести його хрест!

Твій о. Андрей

В день св. Апостола Івана

ШОСТИЙ ЛИСТ. У БРАТА БЕППО САРТО

Моя Кохана Мамо!

Якось так зложилось, що я ніколи не мав можливості розказати Тобі про мою зустріч, чи, радше, навіть можна сказати «євангельську Дружбу», із тією історичною постаттю і правдивим святцем на землі, яким був наш Папа Пій Х. Навіть тоді, коли ми з Тобою, Мамо, з радістю приймали вістку, що Христос покликав на свого намісника на землі патріарха Венеції, кардинала Йосифа Сарта, я забув Тобі розказати про мій побут у Венеції і кілька днів перебування в його палаті, в тому числі, коли я мусів їхати до Риму.

А саме, коли мене повідомлено, що ніхто досі не поцікавився архівом монастиря Мехітаристів ім. св. Юрія у Венеції, де здогадно повинні знаходитися слов'янські рукописи чи перводруки з 15-го сторіччя, їдучи до Риму, я рішив на кілька днів задержатися у Венеції. Негайно я написав листа до кард. Йосифа Сарта з проханням дозволити його відвідати, а при тому попросив я теж дозволу, хоч би згрубша переглянути архів монастиря ім. св. Юрія. Не минув тиждень, коли наспіла дуже сердечна відповідь від кардинала, запросини замешкати у нього, як довго я хочу, а враз із тим доручення архівареві монастиря ім. св. Юрія, рясофорові Веніямінові бути мені до послуг. А на кінці листа була маленька дописка, чи не міг би я йому переслати переклад на італійську мову нашої Божественної Літургії, незалежно чи св. Василя Великого чи св. Івана Золотоустого. Свого часу він дуже цікавився літургіями Сходу, він має відписи деяких коптійських і мелхитських Літургій, але українських Літургій, чи то пак

слов'янських, в італійському перекладі він не має.

На щастя, в мене були ще відписи перекладу Літургій св. Василя Великого на італійську і французьку мови, як теж навіть і поодинокі пояснення св. Василя (ми їх спільно перекладали ще з часів побуту в монастирі в Добромилі у хвиликах, вільних від зайняття), і я зараз таки, подаючи речинець мого приїзду до Венеції, переслав це кардиналові Йосифові.

Висідаючи в назначений день із швидкого поїзда Відень – Рим на центральній станції у Венеції (а було це вже під вечір), я спостеріг, що деякі прохожі, що ждали на поїзд, оглядаються за якимсь священиком і поздоровляють його, а він досить швидкою ходою іде від вагона до вагона. Нагло цей священик оглянувся і, побачивши мене, закликав у голос:

– Вітайте! Вітайте!

– Емінінціє... – почав я говорити, вітаючися, але кардинал замахав руками:

– Без титулів, без титулів! Ви є брат Андрей, а я брат Беппо! Ходіть, ходіть! Мої сестри Рожа і Ганна вже приготували перекуску й ждуть вас. Жде теж і брат Веніямін, який навіть приніс якесь слов'янське шпарталля для вас!

Мушу тобі признатися, що в цьому святому домі, хоч ззовні це була патріарша палата, я почувався, як у Тебе в Прилбичах. Ця невимушена, повна щирості атмосфера, сердечність, яка йшла від серця, а не від навченої куртуазії, ця простота прислужитися гостеві, якою пронизані були сестри патріарха Сарта, які вели йому господарство, а враз із цим безпосередність вияву у розмові – все це було просто зворушливо людське й таке далеке від цього, що я зустрічав на відвідинах інших прелатів і достойників.

Коли зговорилися, – з уваги на недугу святіш. Отця незбутнього Лева XIII, у якого ми з Тобою, Мамо, як пригадуєш були на авдієнції, – про можливість вибору кард. Йосифа папою, сестра Рожа на весь голос скрикнула:

– О, ні, Беппо, ні, ти вже маєш досить своїх кардинальських клопотів, ще тобі більше треба? – що, очевидно, викликало загальний сердечний сміх.

Наша розмова затягнулася по північ і, коли прийшов час розходитися, кардинал спитав мене:

– Коли ви хочете служити Божественну Літургію?

– Я звичайно служу в 6-й рано, – відповів я.

– Дуже добре! А чи дозволите, що я вам послужу? Бо мушу вам сказати, що я вивчив слов'янську Літургію докладно! Поміг мені в тому не хто інший, а наш архівар, з яким, завдяки вам, я ближче познайомився. Але ви мене поправте, – з цією лагідною усмішкою говорив далі кардинал, – коли я замість «Господи помилуй» скажу «Тобі, Господи».

– Одне й друге – це ж молитва! – сказав я.

– О ні, ні! – заперечив кардинал. – Ісус Христос любить порядок!

Чергового дня я відслужив нашу Службу Божу у приватній каплиці патріаршої палати, о. патріарх Йосиф служив мені до Служби Божої з тією євангельською покірністю, яка є привілеєм святих. Після Богослужби й благодарення кард. Йосиф узяв мене за руку, кажучи:

– А тепер ходім до їдальні й я вам зварю каву, а я вмію варити каву! Навіть мої найбільші вороги з посадником Венеції у проводі признають, що моя кавка найсмачніша! Це саме твердить і сторож мого дому, якого я дуже часто по його праці частую кавою!

Згодом, Мамо, коли я вже їхав поїздом Венеція – Рим, я роздумував над питанням,

що це є святість? Ми часом на проходах по парку, з Тобою у Прилбичах, Мамо, дискутували над різними дефініціями прерізних філософів на цю тему, а по суті, я по кільканадцятьох годинах побуту з отцем Сарто зрозумів цю найвищу правду, про яку ми співаємо у торжественних наших Літургіях: одягнутися в Христа. Чи ж не одягнувся в Христа патріарх – кардинал Венеції, який власноручно варить каву й частує нею свого непримиренного ворога – посадника міста й сторожа дому, який йому usługовує, і мене, гостя із Сходу?

Ти є Христова, Мамо, допоможи мені своїми молитвами, щоб я повністю одягнувся в Христа!

Твій син о. Андрей

У день св. Апостола Томи

СЬОМІЙ ЛИСТ. В ОТЦЯ ПРЕЛАТА КОХАТУЛЬКИ

Дорога моя Мамо!

Як нас фальшиво інформували про українське духовенство, Моя Кохана Мамо, в якому кривому дзеркалі представляли цей прекрасний, богобоязливий і шляхетний нарід! Я буваю по священниках, говорю із селянами, мене відвідують інтелігенти, а коли візьму до рук якусь чужомовну історичну довідку чи польську пресу, то жах огортає, до якої міри вона насичена брехнею, густою хмарою відділює українців від світу. І це не лише в Галичині чи в центральній Україні, не лише в західній Європі, але навіть у центрі християнства, в Римі, де ми, найстарша вітка Східної Церкви, не кажучи вже що найчисленніша, є якоюсь неначе доліпкою до всесвітньої Христової Церкви.

Знаю, як зарадити тому, Моя Найдорожча Мамо, знаю: треба жертви, великої кривавої жертви, щоб, з одного боку, цей нарід пробудився із довгого невільничого сну, а з другого боку, сам пізнав себе, пізнав свою духовність, а тоді пізнають його інші!

Саме вертаючись одного чарівного осіннього дня з проф. Свенціцьким, де ми оглядали невелику дерев'яну церковцю, згодом з 14–15 сторіччя, ми говорили на тему цих величезних духовних цінностей, які окриваються в духовності українського народу. Уяви собі, Моя Кохана Мамо, ці архітекти-мистці, без олівця і паперу, без технічних шкіл, без ніякої помочі згори, зуміли побудувати на цій українській землі такі чудові Божі Храми. І не знати, що більше подивляти в цих храмах: чи духа стилю, в якому вони творили і який вони зуміли передавати поколінням з роду в рід впродовж сторіч, чи індивідуальний і не раз високомистецький смак, чи ніжність ліній рисованих не на папері, а з думкою в просторі, чи докладність в'язань, якими ці мистці свою ідею власноручно перетворювали просто в матерію, в мистецький твір, чи вкінці цю християнську простоту і покору, з якою впродовж низки сторіч у забутті працювали, а тільки для Божої слави, на добро свого бідного народу, жили й вмирали для Бога, для ближніх, для свого рідного мистецтва.

Їдучи поїздом і розмовляючи про це з проф. Свенціцьким, я нагадав собі, що кілька залізничних станцій подальше живе наш отець прелат, якого всі зовуть «Кохатулька», бо він, 80 літній старець, хоч черствий ще й повний вітальної сили, що друге слово вживає «кохатулько» і цим словом звертається до кожного, причому кожному говорить «ти», мовляв, «мені, кохатулько, вже все можна!» Такий подібний, Мамо, тип, як «вуйко Ігнаци», який що друге слово говорив «пане дзею»! Високоосвічений, пристрасний

любитель мистецтва і неабиякий знавець слов'янської етнографії, у розмові чи дискусії бував різкий тому й не дуже люблений. Мені на нього раз навіть покаржився один із моїх почесних крилошан, якому при вечері після соборчику, в присутності пань і молоді «Кохатулько» сказав: «Ти, кохатулько, ще ходив із жовтим прапорчиком ззаду; як я вже, кохатулько, читальню «Просвіти» в моїм селі ставив!».

Проф. Свенціцький його не любить і, коли я запропонував йому вступити зі мною до «Кохатульки», він сказав, що має багато праці й ми на черговій станції розпрощалися.

Я висів із поїзда і віддихнув повною груддю. На станції нікого не було і я поволі пішов сільською дорогою у напрямі села, яке здалеку майоріло білими хатками. Пройшовши кілька хвилин, посеред жовтої стерні піль і блакитного, а в далині синього-синього неба, по якому тут і там плили білі хмари, я спинився, щоб полюбуватися цією красою української землі, що дарував її Творець світу. Та недовго це тривало, бо з бічної стежини надїхав селянський простий віз, запряжений однокінкою, і візник, сивий, як голуб, селянин, зняв свій широкий капелюх, спинив коня і привітався:

– Слава Ісусу Христу!

– Слава на віки! – відповів я і підійшов ближче до нього. Побачивши мою рясу, селянин швидко зіскочив з воза, підійшов до мене, поцілував мене в руку й, тримаючи капелюх і батіг в одній руді, спитав здивовано:

– А єгомосць що тут роблять?

Це питання і наївно-здивований тон так мене розсмішили, що я голосно засміявся:

– Бачите, господарю, іду до цього села, – і я показав на недалеке село, – а що я з міста, то трохи хочу подихати свіжим повітрям...

– А чому ж по єгомосця не вислано фіри?

– Бо я і не просив! – усміхнувся я.

– Ооо! – наче б з якоюсь полегшею віддихнув селянин, знову якимось безрадно глянув на мене й на свій віз і наче щось думав.

– Та я підвезу єгомосцюня, тільки в мене сидження нема, от, – показуючи на віз, – оберемок сіна і півмішка бараболі...

– Дякую вам сердечно, пане господарю! – я поклав йому руку на рамя і продовжував, – ви собі їдьте з Богом даліше, а я піду пішком поволі.

– А не допусти, Боже, щоб я єгомосцюня тут в цій пустині залишив! – аж крикнув селянин. – Та ось, восьдечки, – і він показав праворуч дороги, – у Євдошиній хаті такі злющі собаки, що геть єгомосцюня покалічили б! Та де во! О, я вже знаю, ходіть, єгомосцюню, ходіть, ви сядете тут, на сіні, я ще підложу трохи бараболиська, аво, свитиною заложу, а ми поїдемо долинками, навпростець, через стерню, воно близьенько і не буде так товкти, як гостинцем. А то була б ганьба для мене, якби люди зоздріли, що я так на голих дошках єгомосцюня до нашого отця пароха везу!

Не було іншої ради, Моя Кохана Мамо, я сів на віз і ми справді за кілька хвилин заїхали із заду городу отця Кохатульки. Тут мій господар спинив коня і сказав, що далі не поїде, бо була б «ганьба» для нього і «отець прелат» його в церкві «зганьбив би», якби побачив «таке». А коли я хотів його якимось винагородити за його прислугу, він, цілує мою руку, сказав:

– Помоліться, єгомосцюню, до Матінки Божої, за здоров'я Семенової Ганни, моєї невістки, бо мене Семеном кличуть, Погорілцем. Добра вона й для мого сина й для мене старого, дуже добра, що ж, коли хворіє уже довший час, сердега...

Попрощав я мого провідника знаком хреста святого, підійшов до фірточки й нагло

почув недалекий спів. Співав в саді невеличкий гурт дівчат і хлопців. Цю пісню я знав, її вигравали на фортепіані молоді попадянки, але композиція була якась невідома. До мене доходили уривані поодинокі слова «Чом так скрито син сусіда... скажи, нене, для чого то... Бо самій його спитати... се негарно, но і встид». І нагло, Мамо, я заслухавшись, побачив, що довкруги нічого нема, ні приходського дому, ні садку, тільки якась пустиня, пожарище, докруги трупи й чудовища, а замість ніжного співу якийсь рев і харкотіння. Я просто якоюсь невідомою мені силою примусив себе опам'ятатися і, опам'ятавшись, побачив, що я ще даліше стою при фіртці, а до мене з саду доходять голоси:

– «Крилець! Крилець!» – Ні, ні! Співаймо «Хто за нами, Бог за ним!» Співаймо «Над Прутом у лузі», хором!

Я, швидко відчинивши фіртку, увійшов до городу і зараз же побачив квітник, а на стежці зігнуту постать о. прелата, який ножиком довбав щось при якомусь деревцятку.

– Слава Ісусу Христу, дорогий отче прелате! – привітав я його голосно.

Постать випросталася, обернулася у мій бік і зацікавилася у безруху. А хвилину пізніше розгорнула руки, ножик упав на землю і кинулась мені назустріч з окликом:

– Кохатулько, владико, Преосвященний! – і припала до моїх рук.

– Та ж я приїхав до вас, отче прелате, у відповідь на вашого листа. Ви ж писали до мене, що маєте вже готову збірку ікон для мене!

В прелата засвітилися очі:

– Маю, маю, кохатулько владико, 43 штуки маю, і кусок іконостасу маю і дві кадильніці, зі своїм внуком я заграбив усю старовину із стрихів, захристій, із горищ з цілої околиці. Чудові речі, кохатулько владико, чудові речі! Зараз вам усе покажу, але, але, як ви, Преосвященний, до мене дісталися?

І не чекаючи на мою відповідь, почав кричати:

– Софійко, Софійко! Діти, ходіть сюди! Кир Андрей, кохатулько, приїхав!

За хвилину появилися на сходах веранди сестра прелата, яка веде ціле господарство, бо він удовець, із саду прибігли три учні V–VII класи гімназії, і двоє дівчат. Зробилося гамірно, весело. Я поградулював молодим за їхній гарний спів, а зокрема, звертаючися до дівчат, спитав, хто з них має сильний альт.

– Це, Нуся, наша старша внучка! – відповіла пані Софійка.

– Це вже не альт, а контрабас, кохатулько! – докинув прелат, дивлячися з любов'ю на зачервоніле зі скромності дівча, коли всі почали сміятися.

– Ви повинні обов'язково вчитися співу! – сказав я.

– Так, татко посилають мене на науку співу до Музичної Школи імені Лисенка, – відповіла Нуся, а прелат знову докинув:

– А дідуньо платить, кохатулько!

– Степане! – картаючим голосом шепнула у півголос пані Софійка.

– А від чого ж є дідуньо? Правда, панно Нусю? – розсміявся і я і спитав:

– А скажіть мені, чия це композиція цієї пісні «Чом так скрито», що ви її співали?

Я вперше чув цю композицію.

– Отця; Матюка! – майже хором відповіла вся молодь.

– Він є парохом Карова, коло Угнова, кохатулько, – докинув прелат. – Це родич моєї небіжки жінки. А наші діти хочуть йому зробити у день іменин несподіванку й привітати його «родинним концертом».

– Дуже гарно! – сказав я. – Я люблю його композиції. Вони деколи нагадують мені Пуччіні.

– А я не сказала! – майже скрикнула Нуся і аж плеснула в долоні, звертаючися до одного з юнаків. Але потім, почувши картаючий зір на собі пані Софійки, сказала тихо:

–Я перепрошую!

І не можна було, Кохана Мамо, впродовж цих кількох годин побуту в домі «Кохатульки» випроситися від кави, найсвіжішої, вдома печеної булки з домашньо зробленими «конфітурами» та «оріхового торта», якого дуже люблять внуки. Нагадалися мені колишні наші монастирі, гостинність яких була загальновідома, й коли хтось в дорозі спішився, то обминав милями монастир, щоб не потрапити туди в гостину, яка часом тривала тижнями. Як мудро наша Східна Церква зробила, що затримала жонате духовенство, даючи волю покликанням. Незалежно від того, що одружений священник єдиний з усіх людей відходить до Бога із печаттю всіх семи св. Тайн, Господь одного покликає до чернецтва, іншого до навчання, а ще іншого до виховання поколінь для цього ж Бога. І я певен, що всі ці покликання є рівні перед Богом.

І впродовж цих кількох годин я подивляв ентузіазм цього 80-літнього старця, як він показував мені збірку, що її передає мені до музею, ікон з 13–15 ст. З якою радістю він показував мені як дана ікона викінчена, яка міра й гармонія в її розмірах і лініях, який розмах у рисунку орнаментів і смак у доборі кольорів. На прикладі цієї людини я побачив силу духа, яка ніколи не старіється, а її енергія просто невичерпна

А пригадуєш, Моя Дорога Мамо, коли я колись Тобі говорив, що й сьогодні діються чуда, тільки в нашому матеріалістичному світі, ми їх звемо «випадком». Уяви собі, чергового дня, після відвідин у «Кохатульки», я мав засідання із проводом лікарів «Народної Лічниці». Прибув на засідання і один «новоспечений», як його звали, лікар, якого, як казав д-р Панчишин, треба «запрягти до роботи, як лошака». І виявилось що цей молодий лікар відкрив свою канцелярію в містечку, сусідньому від парохії нашого «Кохатульки». Я зараз же дав йому записку й зачет та попросив, очевидно, під «урядовою лікарською тайною», щоб він нікому про це не говорив та щоб узяв під свою опіку невістку Семена Погорілця, Ганну, а всі кошти лікування я покрию. Він з радістю погодився і обіцяв зайнятися – як жартом сказав – цією своєю «першою закордонною пацієнткою».

І скажи, Мамо, чи Господь чудесно не піклується тими, які з вірою до Нього відносяться?

Добраніч, Мамо!

Твій о. Андрей

У день св. Апостола Матея

ВОСЬМИЙ ЛИСТ. «ПРИШЕДШЕ СОЛНЦУ НА ЗАПАД...»

Моя Кохана Мамо!

Пригадуєш, Мамо, давню нашу розмову з о. Яцковським ще у Прилбичах, коли то ми сперечалися, якою то християнською чеснотою перш усього повинен відзначатися архиєрей: чи гострою поведінкою, чи поблажливістю і милосердям, беззастережною відданістю букві законів, чи врешті дбати лише про спасіння душі відданого йому Богом народу й не звертати уваги на які то не були б умовини чи обставини матеріального життя. Тобто пам'ятаєш, Мамо, ми тоді спинилися на двох підходах-аспектах, на двох вихідних точках, які, по суті, покриваються, а різняться лише шляхами підходу і спасіння

душі шляхом віри й молитви й спасіння душі шляхом створення такого духовного і матеріального довкілля, щоб віра й молитва самі виникали із цього життєвого довкілля. І Ти тоді, Моя Найдорожча Мамо, і о. Яцковський, цей перший, якби так можна сказати, семафор на шляху мого життя, сказали, що цей другий шлях є неможливий у сьогоднішніх обставинах нашого життя. Він був би тоді можливий, коли б можна було докорінно змінити русло життя. А я думаю, Мамо, що через пізнання нашої духовності, через взаємне пізнання себе й других, завдяки контролі самого себе й завдяки повільного, не накиненого згори проникання цього найвищого ідеалу, яким є спасіння душі, Бог дає Свою ласку, яку кожний з нас може мати, але не кожний знає про неї і тому не кожний хоче її. І я, Моя Кохана Мамо, вже тоді, хоч о. Яцковський не завжди зі мною годився, казав, що тільки вірити й молитися, а вслід за тим сповняти професійні обов'язки – це надто мало, якщо йде про священика-душпастиря. Навіть порівняння душпастиря із батьком родини, який опікується враз із матір'ю своїми дітьми, блідне із порівнянням з душпастирем, бо воно обмежується до однієї комірки й то однотонної, під час, коли душпастир-священик чи не більш архиєрей, має до діла із різноманітними, часто-густо навіть противними собі по складі своїм, комірками. І тут саме один підхід до всіх програє, а вслід за тим програє і пристосування букви закону до життя, замість життя до закону. Уже сьогодні, Мамо, я можу щиро Тобі сказати, що кожне слово, подане у формі наказу, викликає навіть поневільний спротив у людини, бо це є своєрідним задрасненням не так, може, амбіції, як вродженої кожній людині свободної волі згідно з наказом Бога, зате це ж саме слово, подане у формі, мовляв, «так не треба робити» чи навіть оповите проханням, щоб більше цього не робити, має багато більше успіху, як гострий наказ.

І таке мені трапилося – недавно, а що Господь поблагословив цей мій підхід, я зразу ж мав доказ, бо за Його ласкою я навернув до Нього одну душу.

Ти знаєш, Мамо, як я люблю св. Вечірню, ці повні чару, овіяні тисячоліттями часу псалмоспіви, такі глибокі, почуттям зв'язані з Богом, корінням своїм запущені у людську душу. Ще в монастирі я завжди просив Отця ігумена, щоб мене, по можливості, назначував служити св. Вечірню. На жаль, тепер я не завжди можу бути навіть присутнім на св. Вечірні, але завжди з якоюсь внутрішньою радістю, а враз із свідомістю кінця життєвої мандрівки й звіту на Суді, відмовляю цю прекрасну пісню-молитву «Світе тихий» з цими так значущими словами про сонце, яке «приходить на захід».

І ось одного разу повідомлено мене, що в недалекому селі тамошній душпастир дуже рідко служить св. Вечірню, бо, користаючи з недільного дня, виїжджає до сусідніх «отців-собратів» на відвідини, а св. Вечірню, на яку багато вірних приходить, веде дяк. Користаючи із одного свободного недільного пообіддя, я взяв фіакра й поїхав туди, перевірити, як мається справа, тобто, коли б справді парох виїхав, замість нього відслужити Богослужбу.

Коли ми вже під'їжджали під церкву, я велів затримати повозку, сказав фіякрові, щоб він пождав на мене й цих кільканадцять кроків пішов через невеличкий старий цвинтар, на якому гуторили гуртки селян, до захристії. Мене зустрів здивований дяк, але, побачивши мою василіанську рясу, зразу ж радісно усміхнувся і на моє запитання, чи сьогодні не буде пароха, бо я тоді буду служити, відповів, що пароха немає й зразу ж відкрив мені шухляду з ризами та вибіг з захристії. Не скінчив я ще помолитися перед Найсвятішими Дарами, як церква наповнилася повністю людьми. Почалася св. Вечірня, весь нарід співав (цікаво, Мамо, як ці селяни, які не дуже то розуміють старослов'янську

чи, радше, староукраїнську мову, так напам'ять знають молитви-співи Богослужб – адже ж часи, коли всі вони вчилися із «Псалтиря» читати й писати, уже давно минули!) і я почував, що цю спільну мову з цими вірними селянами, жінками, чоловіками й дітьми, молитву Господь прийняв. І як завжди в такій хвилині мене огорнула радість, я сказав би навіть, якась своєрідна дитинна радість. А ще коли я увійшов до захристії, я завважив велике занедбання: скрізь усе було запорошене, а шиби вікон були просто матові від порохи.

Не думаючи довго, я підійшов до першого вікна, пальцем нарисовав на склі вікна хрестик і підписав: «Андрей», так же само на другому й третьому вікні, а потім подякував дякові за поміч і велів замкнути церкву.

Одначе дяк, тримаючи ключ в руках, якось несміливо спитав мене:

– Прошу отця духовного, чи я можу щось попросити?

– Прошу, скажіть! – відповів я.

– Тут є один чоловік, він уже на Божій постелі... Я не зрозумів і спитав:

– На чім?

– На Божій постелі, але він не хоче сповідатися і може померти без сповіді.

Щойно тепер я зрозумів, що «Божа постіль» це в нашому народі образне визначення смерті й подумав, що це за прекрасне означення! Його міг придумати тільки високоінтелігентний нарід!

– А чому не хоче? – спитав я. – Він парохіянин тутешній?

– Так! Так! – живо відповів дяк, – але... – і тут дяк замнявся – він сказав, що він... що він... в нашого отця пароха не буде сповідатися, хай навіть, Господи прости, до пекла піде... А не буде!

– Як він зветься? – спитав я.

– Іван Загайний, він тут недалечко живе, проти церкви, прошу отця духовного, я проведу! – з якоюсь надією в голосі відповів дяк.

Я рішив:

– Добре, замикайте церкву й ходім!

Щира й повна віри у милосердя Божа сповідь відбулася. А виходячи з хати Івана Загайного, я побачив збентеженого пароха, який, чекаючи на мене з дяком, почав мене перепрошувати:

– Все в порядку, отче парох! – сказав я, перебиваючи його подяку – Я вас сьогодні заступив, але вже під час чергових неділь я не матиму часу вас заступати! А записку я залишив вам на вікні в захристії. – І сідаючи на повозку фіакра, який, побачивши мене, під'їхав ближче, я додав:

– А на випадок смерті Івана Загайного прошу його законно похоронити. Він відбув генеральну сповідь.

Ти знаєш, Мамо, що вістка про моє «заступство пароха» поширилася блискавкою по цілій єпархії, усюди служили св. Вечірні, а храми Божі є дбайливо доглянені. Але ніякого наказу в цій справі я не проголосив.

Твій син о. Андрей

В день св. Апостола Якова, сина Алфея

ДЕВ'ЯТИЙ ЛИСТ. ЧОРНИЙ ФОРТЕПІАН

Моя Найдорожча Мамо!

Сьогодні я вернувся пізнім вечером з похорону о. Віктора Матюка, а він не цілих два тижні тому перед своєю смертю мене відвідав і привіз зі собою нову композицію на слова молитви «Під Твою милість».

Я люблю мистців: у них є інший світ і в цьому світі вони постійно живуть, незалежно чи це світ фарб, ритмів чи театральних кінкетів. І правдивого мистця зразу ж пізнаєш, у правдивого мистця немає цієї пихи, цього сказати б, панівного тону, яким дехто старається відділитися від загалу, мовляв, я – мистець, а навпаки: у правдивого мистця є якась дитяча соромливість, незрозуміла для інших, покора перед цим мистецтвом, яке є відблиском Бога. Такі є правдиві мистці й одним із таких був о. Матюк.

Він передчував свою смерть і хто його знав передше, цього рослого, а навіть, можна б сказати, кремезного мужчину, цей зразу ж пізнав би, що він уже, як кажуть наші селяни, є «на Божій дорозі». (Кажу Тобі, Кохана Мамо, що я не дав би одного простого українського мужика за т. зв. 10 інтелігентів!) Я потішав його як міг і сказав йому, що такі мистці, як він, не вмирають, вони тільки фізично відходять і то туди, де існує найвище мистецтво. Вій з радістю потакнув мені, але враз посумнів, кажучи:

– Одного мені жаль, мій дорогий владико, що, я не докінчу свого «Марш фюнебр». А я так дуже хотів, щоб мене похоронили при звуках цього «Жалібного маршу», щоб саме при цих звуках, а може, радше, владико, на цих звуках моя душа полетіла до Бога. Після кожної частини композиції цього маршу, що я її перегравав на моїм «чорнім фортепіані», бо, пригадуєте, владико, що скільки разів ви мене стрічали, то завжди питали: «А як мається ваш чорний фортепіан?» – я просив Бога, щоб враз зі мною «Марш фюнебр» дійшов до Нього... А тепер уже не дійде! – і якась болісно-дитяча усмішка промайнула на його обличчі.

– Не треба й не вільно зневірюватися, дорогий отче! – сказав я, – усе неможливе для людей є можливе у Бога! Я певен, що ви таки докінчите свій марш і все буде в порядку. А на які слова ви уложили свою композицію?

Обличчя отця Матюка неначе проясніло.

– В цьому і вся трудність, – почав він вияснювати із цією живістю мистця, який перемагає, чи, радше, старається перемогти усі перешкоди, що стоять на шляху у його творчості. – Один з моїх, сказати б, пацієнтів, якому я допоміг вилікуватись із затяжної недуги, в подяку за лікування приніс мені в дарунку «Требник» митр. Петра Могили. Не є він цілий, чимало в ньому бракує сторінок, але повністю є поміщена там молитва «На ісход душі». Це мусить бути дуже стара молитва і, хоч я на цьому дуже мало розуміюся, чернець, який уклав цю молитву, мусів бути музика, бо що слово – це звук, а що речення – це мелодія. Чудова молитва, владико, повна цієї східної туги за Божою вічністю, а враз із цим радості покинення тіла. Довго я підбирав тони до цих слів, щоб охопити музично їхню суть, а що мої заняття не завжди «гармонізували» з моєю композицією, то й праця пиняво. І я таки не скінчу мого "Жалібного маршу", – закінчив жалісно о. Матюк.

– Закінчите! – сказав я рішуче. – Ви, кажете, молилися під час своєї композиційної праці?

– Очевидно! – мало не скрикнув о. Матюк.

– Знаєте, зробім так: молімся разом, я вам поможу й буду молитися з вами хоч би на віддаль, бо це неважно. Теж просім Бога не про закінчення вашого «Марш фюнебр», а

про це, щоб Господь прийняв вашу композицію, бо це найважливіше.

Сьогодні четвер, в суботу починаємо у двійку дев'ятницю до Пречистої Богородиці, щоб нам обом допомогла, вам у Карлові, а мені у Львові. Добре?!

Радісно усміхнений о. Матюк вийшов із своєї канцелярії, а в день після дев'ятниці о. Матюк помер.

І ось, Дорога Мамо, коли при священних Богослужбах першого дня (священі похорони в нашому обряді тривають три дні) на мій возглас «Пом'яни, Господи» хор священників, а їх було коло 30, бо на похорон не тільки прибули священники з даного деканату, але теж і з інших деканатів, друзі й товариші покійного, почав спів, нагло звідкілясь у спів священного хору вмішалися якісь звуки, зовсім відмінні від співу. З уваги на натовп у церкві, вікна й двері були відкриті й не лише приявні в церкві миряни, але теж і священники переглянулися між собою, дехто перестав співати, інші звернулися до вікон, бо звідтам доходили звуки, спершу тихі, неясні, якісь начебто стримувані, приглушені. Священники перестали співати й серед цієї на кілька мить тиші, яка вчинилася, ми всі виразно почули фортепіянові акорди: це грав чорний фортепіян! Однак він не грав сам, він проводив цій музиці, цій мелодії, яка неслася крізь відкриті вікна й двері церкви до наших вух.

Важко Тобі, Моя Кохана Мамо, описати словами цю мелодію, її треба було чути, а вона, повір, кожного з нас пронизувала наскрізь. Ми з Тобою, Мамо, чули не раз «Жалібні марші», але цей «Марш фюнебр» о. Матюка був зовсім інший, не було у ньому ні ноток інтелектуаліста Бетховена, ні меланхолії Шопена чи розпуки Шумана і побіч цієї тьмяної, тільки злегесенька зазначеної, імлістої нотки східного смутку, цієї скарги душі, земним життям віддаленої від Бога, гримів акорд подяки, радості, могутній сонячний акорд звільнення із пут тіла, із цих оковів «болізни й печалі», світляна, ясна зустріч із Творцем всесвіту. А враз у цих акордах зазвучала нотка прохання – молитви милосердя за «вольних і невольних» поповнені гріхи і віра в безконечне, милосердя Творця.

У церкві почалася метушня, дехто з присутніх вибіг на двір, хтось крикнув «на приходстві грає фортепіян», очі усіх священників звернулися на мене. А мені хотілося, Мамо, замість «Пом'яни, Господи, душу раба Твого» проспівати – «Дякую Тобі, Господи, що ти пом'янув раба Твого...».

Після Парастасу мої священники оточили мене, а крім них ще й чимало інтелігенції, представників різних організацій, зокрема хорів і музик, і питали мене, що я думаю про цей «випадок». Чи це була якась масова галюцинація, чи якісь невидимі хвилі повітря принесли цю «музику сфер» до Карова, бо кожний, як знаєш, Мамо, в таких «випадках» різно собі це толкує.

Усім їм я відповів словами нашої молитви: «Великий єси. Господи, й чудні діла Твоя!» Але нікому я не сказав про наші спільні молитви з о. Віктором. Ти єдина, що про це знаєш.

Твій о. Андрей

У день св. Апостола Тадея

ДЕСЯТИЙ ЛИСТ. «ВУЗЛОВАТА НАТУРА»

Найдорожча Мамо!

Після торжественного благословення нашої катедри Непорочного Зачаття Діви Марії у Філадельфії та від'їзду кардинала-легата Ванутеллі й Апостольського Делегата у Вашингтоні архієп. Фальконіо, якого я залічую до одного з найкращих приятелів нашої східної Церкви, ми обидва з Кир Сотером сіли відпочивати у його скромному мешканні при Френклін вулиці.

Був жовтень, а в Америці жовтень – це закінчення «індіанського літа», чи то пак наше українське «бабине літо», лагідна, тепла пора вдень і холод уночі. Вже досить великі деревця, що їх власноручно насадив коло церкви Кир Сотер і хвалився ними переді мною, мовляв, хай «хоч вони нагадають мені Україну», вдягнулися в золотисте листя. Ми сиділи коло відкритого вікна і я нагадав собі наш незабутній Доброміль...

– Бачиш? – перервав мовчанку Сотер (Ти пригадуєш, Мамо, сьогоднішнього єпископа Сотера Ортинського, василіанина, що одного разу, коли я недужий лежав у Прилбичах, він враз із братом Михаїлом відвідав мене? Ти про нього говорила тоді, що в нього «дівоче обличчя, неначе у якоїсь панни»!), – бачив ці оберемки паперу на бюрку? Це все доноси священників на парохіян, парохіян на священників, священників на священників, парохіян па парохіян... А зайшов би ти до канцелярії Фальконія, то не менший оберемок листів у нього. Це доноси і від священників і від мирян на мене...

– Ти ці всі доноси повинен поділити на категорії, – сказав я ніби поважно, щоб хоч трохи розвеселити мого друга.

– Які категорії?

– На три категорії: ті, що вже написали, ті, що пишуть, і ті, що будуть писати...

Єпископ Сотер розміявся. Я знав його вдачу, навіть у найважчій справі чи в затурбованні його можна було розсмішити й він зразу ж ставав погідним.

– Я знаю, знаю! Нашому Ісусові треба, щоб Його слуги терпіли й щоб Його Хрест взяли на свої рамена, це ж нормальне й так має бути. Але чи ти уявляєш, яке замішання, а то навіть, може, й найбільший хрест з приводу цієї буллі поклав на мене не хто інший, як Рим. Прошу тебе: я маю дбати про непорушність візантійсько-слов'янського обряду, а рівночасно я не маю самостійної єпархії, тільки мене уважають єпископом помічником 70 чи скільки там американських владик. А більшість цих владик сказали мені, що вони зовсім не мають охоти мати «якогось єпископа-помічника», вони Риму про це не просили, а на американській свободній землі нікому нічого накидати силою не можна, бо це незгідно з конституцією. А деякі знову єпископи одверто заявили, що ми не є ніяка вітка Католицької Церкви, а тільки секта, бо наше духовенство одружене, а це є «проти догми» Католицької Церкви. Коли ж я їм тицьнув під ніс мій власний переклад нашої історії Церкви в англійській мові, щоб вони могли зорієнтуватися, яким то чудом наші священники мають право женитися, то один владики віддав мені назад моє «сочиненіє», як ми говорили в новіціяті, кажучи, що він історію Церкви вчив ще на богословії і більше до неї заглядати не буде, бо не має часу. Кажу тобі, що на пальцях однієї руки можна полічити цих американських владик, які з готовністю пішли мені на руку...

– Дозволь! – хотів я сказати, але Сотер перебив мене, бо як він розговориться, то його вже важко вгамувати.

– Пожди, я ще не скінчив! Отже, щоб я мав право візитувати мої церкви-місії, я мушу мати (бо ж я єпископ-помічник!) дозвіл від даного єпископа. Пишу я до одного з владик – можу тобі навіть зараз листа-відповідь показати, перед кількома днями прийшла ця «історична» відповідь – уже більш як місяць тому, щоб мені дозволив відвідати три наші місійні осередки в його єпархії. А він по місяці, а то й довше, відповідає мені, що

моя візитація непотрібна вже, бо приїхав з Каліфорнії архієпископ Памфіл, відвідав усіх «своїх» священників, в тому й три наші місійні осередки, бо це «одне й те саме», ця сама віра, тільки діалектом різнимосся з москалями і церковною вимовою Богослужб... Навіть радить мені з тим Памфілем зустрінутися, мовляв, він «дуже гідна людина, бо зложив щедрий дар на побудову американського каледжу...».

– Хочеш ще одну «квітку до букету», прошу! Кожний наш український душпастир є прив'язаний до латинської єпархії, на терені якої працює і не може перенестися на терен іншої єпархії без письмєнної згоди даного латинського єпископа, про якусь згоду чи порозуміння зі мною тут немає ні слова. Коли ж опорожниться в якійсь місії, очевидно, в українській католицькій місії, місце священника, то даного його заступника назначує латинський ієрарх, не я, я можу бути тут лише дорадником. А якщо б на місці не було такого священника, то американський владика даного терену може домагатися такого душпастиря «грїк кетолїк» обряду від іншої латинської єпархії, а не від мене. А якби такого не було, то тоді американський владика має написати до Священної Конгрегації, ця має перевірити справу, напише до львівської митрополії і звідтам пришлеться священника.

– А тепер подумай, скільки то місяців мине, поки назначений новий душпастир приїде до Америки з Галичини. Чи вони там в Римі не думають про те, що діти ростуть нехрещені, що подружжя живуть на віру, що люди вмирають без свого священника? Я вже не кажу, що з мене зроблено паяца, що мене позбавлено авторитету й серед моїх вірних і у відношенні до латинських єпископів, хай буде, до інших хрестів я понесу й цей, навіть з радістю, бо він найважчий, але скажи мені, чому всупереч усіх папських енциклїк, від Урбана VIII починаючи, що не вільно перетягати на латинський обряд, католиків східного обряду, дальше йде підшкірна акція перетягання на латинство тих, які не хочуть бути латинниками, а які хочуть жити з Богом у своїм обряді і в цій же католицькій Церкві? Що за абсурд і до чого докотився шовінізм латинського світу?!

– Ти написав про це, може, до Конгрегації? – спитав я.

– Очевидно! Я зразу ж виготовив матеріал до Риму, ще більше, коли я прочитав у буллі, заборону українським священникам удїлювати св. Тайну Миропомазання, я запротестував зразу ж проти того й зачитував акт Берестейської Унії, кажучи, що цю буллю уклав хтось повністю неграмотний і цю людину треба післати до Грегоріанум на курси історії Східної Церкви. Я не є дипломатом і ним не буду, ти мене знаєш! Що більше, я навіть написав, що ця булля силоміць пхає католиків східного обряду в обійми схизми й сект...

– А Фальконіо про це знає?

– Очевидно, що знає! Він навіть усміхнувся, коли прочитав мій меморіал! Але він дипломат, він інакше дивиться на все це, його не болить, коли мої рідні, мої земляки московщаться чи польщаться... А мене це дуже болить... Але я не дамся! До останньої краплі крові буду боротися за душу мого народу, за мною Бог!

Знаєш, Мамо, з якоюсь нескритою приємністю я дивився на Сотера й поневолі, згадуючи його полум'яні місіонерські проповіді, нагінку австрійської поліції на нього, включно з його судовою розправою в Стрию, я пригадав слова одного з його адвокатів, який про нього тоді сказав «вузловата натура». І я до себе шепнув:

– Вузловата натура!

– Що ти кажеш? – не дочув Сотер.

– Нічого! – відповів я. – Нагадалися мені старі часи. А щодо твоїх клопотів, то я

тобі ручу, що коли нам вдалося те, що було найважче й тільки що за виїмковою ласкою Господньою можна було зробити, тобто вибороти назначення єпископа східного обряду на чисто латинській території, то й все дальше буде добре. Повір мені, що це перший крок до повного унезалежнення нашої Церкви в Америці. Із галицького загумінку наша Церква виходить у світ і її веде сам Христос.

– Але цих душ, які; пропали для нашої Церкви, уже не завернемо. А їх сотні-сотні... – сказав тихо Сотер.

Я глянув у вікно, надворі смеркало.

– Ходім до Церкви, помолимося спільно перед Найсвятішими Тайнами за відпавші від нашої Церкви душі, – сказав я. Кир Сотер узяв ключ і ми вийшли на вулицю,

– Ти завтра їдеш? – спитав мене Сотер, йдучи.

– Так. Поїзд відходить о 10.35 ранком.

– Коли хочеш відслужити Службу Божу? – Як тобі вигідно, то в 6-й ранку.

– Добре! – погодився Сотер, – бо я хочу висповідатися у тебе.

– А ти потім висповідаєш мене! – попросив я.

Коли Кир Сотер відчиняв церкву, хтось за ним крикнув:

– Слава Ісусу Христу! – і через вулицю перебіг якийсь хлопчина і притулився до Сотера.

– То ти, Степанку! – обняв його рукою Сотер і притулив До себе.

– А ти що тут робиш?

– Я сьогодні йду до мами спати! – сказав якимось радісно хлопчик.

– До мами? А мама де?

– Восьдечки! – показав рукою на другу сторону вулиці хлопчина, де стояла в сумерках якась постать.

– Я тут, прошу отця! – промовила постать. – Степанку, ходи! Вже ніч!

Сотер нахилився і поцілував головку хлопчика.

– Йди вже, Степанку, йди, а не забудь завтра прийти до школи ранком!

– Ні, ні, я не забуду! – швидко сказав хлопчик і побіг до мами.

– Це з сиротинця, – пояснив мені Сотер. – Дуже гарний і талановитий хлопчина. Батько залишив жінку з трьома дітьми, а сам живе на віру з другою. Бідна жінка не могла собі дати ради з дітьми й я їх узяв до сиротинця. Дуже працьовита жінка, важко працює, цент до centa складає, щоб виховати дітей. Дуже їх любить і тому Сестра Настоятелька дозволяє, щоб котресь із дітей час-до-часу переночувало з мамою, бо їй тужно за дітьми.

– А батько?

– Батько діяч, організовує народні віча проти мене...

Мамочко Дорога, як вперто треба боротися із цією стоголовою гидрою, яку звуть світом.

Твій о. Андрей

В день Апостола Симона Зилота

ОДИНАДЦЯТИЙ ЛИСТ. «НЕ ХОЧЕМО ЧУЖОЇ КУЛЬТУРИ, ХОЧЕМО ЖИТИ СВОЄЮ!»

Моя Найдорожча Мамо!

Ти пам'ятаєш, Мамо, мої слова, що коли Господь покличе мене на владичний

престіл, то українці не будуть мені вірити, бо я із спольщеного роду, а поляки скажуть, що я зрадник.

І вчора я почував те, воно сталося. Бо учора при торжественному відкритті Національного Музею у Львові я одверто й рішуче заявив численним присутнім, що ми, українці, не хочемо чужої культури, ми хочемо жити своєю культурою, культурою тисячоліття від XI ст. починаючи, культурою, відмінною від усіх культур слов'янського Сходу Європи, дарма, що вона створилася під впливом Візантії, але ще з дохристиянських часів заховала свою поетичну душу.

Між іншим, Моя Кохана Мамо, для мене довго-довго було своєрідною загадкою, як це можливо, щоб упродовж століть український нарід, цей убогий сільський люд, наражений на безнастанні напади турків чи татар, на фізичне й моральне нищення чужих, вірою і мовою окупантів, наражений на страшні наслідки частих воєн, нарід без керма і вітрил, міг зберегти свою, йому тільки притаманну духовність, виявом якої є український іконопис, українське мистецтво, своїх мистців-артистів, свої цілі школи іконописців, про які Європа нічого не знала й про які досі не знає і ще довго не хотітиме знати, хоч буде примушена обставинами пізнати Україну. А саме ось перед нами ці документи мистецтва українського духа, вирятунані іноді з рук торгівців чи від вогню, яких наші люди, вслід за звичаєм і пошаною до святих речей, звикли нищити зужиті святі предмети, щоб не валялися, збережені від морозу або дощу на горищах дзвіниць чи церков. Це все, що збережене. Мамо, це спадщина епох минулого України, чарівних виявів нашої культури й мистецтва, що закінчилися у XVII ст., щоб перейти у нові форми.

Як тяжко, Мамо, що Ти, малярка і така поетична душа, фізично не могла бути цього дня при мені, бо що Ти була духовно, то я це почував. Ти була при мені й наш Тато, який тепер є при Тобі й який завжди захоплювався документами старої культури України, теж духовно був при мені. Я чув, що Ви є при мені, я почував, що Ти, Мамо, як завжди, коли Тобі подобалося моє слово, потакуючи хитнула головою при деяких моїх твердженнях і теж здавалося мені, що Тато є гордий з моїх тверджень про вартість українських ікон.

Але одночасно я зразу ж примітив незадоволення різного роду «генераліссімусів», які прибули як представники австрійського намісника, чи теж кількох поляків з нашої сфери. Із їхніх облич можна було виразно відчитати не лише нехіть і недовір'я до цього «руського чуду», що ним були розложені на стінах і габльотках ікони, але теж і своєрідну погорду, зокрема, коли я згадав, що на відміну від інтелігенції в українському селянському народі, по селах зберігся здоровіший артистичний смак, як естетика.

І хоч численні представники нашого мистецько-літературного світу, організацій, товариств, а зокрема духовенства, які прибули, навіть з далеких провінцій із прелатом Кохатулькою у проводі, щиро оплескували мій виклад, то не всім подобались мої тези як щодо нав'язання до староукраїнської традиції в нашому церковному мистецтві, так і щодо ролі Церкви в нашому народі.

Я виразно зазначив мій погляд, що не можна ніяк і ніколи зривати з традиціями своєї і рідної культури. А коли ті традиції в багатьох напрямках уже перервані, не можна ніяк іти вперед без розв'язки питання, на яке дає відповідь лише передання: яка має бути наша культура? Не слід живцем перещіплювати в наш нарід цю інтернаціональну європейську культуру, якою живе наша інтелігенція; не слід так працювати для культурного підйому нашого народу, наче б нас не попередили люди з великими

артистичними традиціями, які вийшли з цього народу, що й ми, і передали душу цього ж народу у мистецькому вияві, самі ж впливаючи на розвиток цієї душі. Це була б помилка, яка некорисно вплинула б на тривкість діла.

А вслід за тим, Моя Найдорожча Мамо, я повторив це, про що ми, будучи разом в Римі і оглядаючи ці чарівні мистецькі, пам'ятки, спільно обговорювали: Русь-Україна, вихована на традиціях Візантії, оживотворила цей візантійський світ, який зазначився впродовж 1000 близько років могутнім і глибоким впливом на історію європейської цивілізації своєю церковною Унією з Римом. Відірвання від Риму стало для візантійської культури причиною мертвоти, знесилля і слабості, а вкінці турецької неволі. Відрізана від пня галузка, відірвана від центру церковної єдності, від Риму, Східна Церква втратила те, що є найбільшою силою, життям кожної моральної інституції і праці – духа загального, вселюдського, католицького. Вона стала неприступною для загальнолюдських кличів і могутніх, культурних течій, які з Риму розійшлися на весь західний світ. Замкнена в собі, завмерла, стала легкою добиччю ісламу, упадком Царгородської Церкви розпалася й ціла Східна Церква, а разом з нею завмерли і ціла культура цієї Церкви і тих народів, які входили в її склад, і будуччина цих народів була в повороті до церковної єдності й до зв'язку із Заходом. Ми перші звернулися до цієї єдності й в цій єдності найшли не лише двигнення нашої Церкви, моралі нашого народу, але теж і цей живий зв'язок із всесвітньою культурою, це зближення Сходу і Заходу, місцем якого стала Україна, цей зв'язок двох культур, довершений у живому організмі українського народу, дало східним елементам нове життя, нову енергію і запоруку нового світлого розвитку, а західним елементам, дає терен нових тріумфів, широкого й могутнього впливу. Чи в злуці двох культур, опертій на єдності віри, не найдемо розв'язки проблеми, яка стоїть перед нами, проблеми будучої нашої національної культури?

Інтелігенція наша живе культурою чисто західною, але через те і не нашою питомою, нам притаманною, не тією самою, якою живе наш нарід, бо коли є в нашій народі щось із предвічної питомої своєї культури, коли не в усіх напрямках завмерло ще те, що є культурним життям наших народних мас, що колись було таким могутнім і що в народі щезає і завмирає під впливом чужих і сильніших культур – то все це має ще характер східний і візантійський. Будучність наша не є в перетворенні того, що є, а в дальшій будові на тих основах, що були колись покладені тривко й розумно. Ці фундаменти, ця структура, може, і довго була залишена, дальша будова була занедбана, бо ми багато-пребагато втратили з нашого колишнього культурного дорібку. Але фундаменти є здорові й міцні і не маємо причин класти нових, у дальшому культурному розвитку маємо на чому опертися і в нашій праці можемо напевно числити на великі успіхи. І закінчуючи свій виклад, Мамо, я сказав, що, передаючи народові ці скарби нашого минулого, ми не хочемо бути сторожами гробів; ми хочемо бути, радше, свідками відродження, бо поступ національної культури тільки тоді є тривкий, коли він є висловом народної душі, розцвітом дрімучих у народі культурних сил.

Мій виклад, Мамо, є вивід для тих, які вважають, що наш нарід завжди й постійно має комусь служити, а незалежність України належить заховати «на вічну пам'ять» до гробу. Але так не є і так не буде, коліс історії завернути не можна. Йдуть важкі страшні часи, не знаю, яку долю судив Господь цьому народові, що його пастирем назначив мене, але я свідомий цієї відповідальності перед Богом за душі, відкуплені кров'ю Ісуса Христа. Мамо, я ніколи не відречуся свого обов'язку, даного мені Богом і «до кінця днів

моїх», кажучи словами псалмопівця, буду здійснювати заповіт св. Павла – бути всім для всіх. Я знаю, Мамо, мене відречуться одні, мене проклинатимуть другі, мене, може, аж по відході моїм до Бога зрозуміють мої найближчі. І я свідомий того, що мене називатимуть «політиком на митрополичому престолі» чи «шовіністом у рясі», мені закидатимуть, що я мішаю «сакракум профаніс», бо світ чомусь уявив собі, що св. Євангелія є і повинна бути тільки духовим кормом, а матеріальний світ до св. Євангелії не належить, під час коли сам Спаситель навчив нас молитися про «щоденний хліб». І тому для мене, місіонера, нема й не буде ні однієї ділянки з життя дорученого мені Богом народу, незалежно, чи це буде промислом чи шкільництвом, мистецтвом чи гігієною, купецтвом чи філософією, наукою чи спортом. Нема, бо й не буде під сонцем науки, котра була б відповіднішою дорогою до ладу і сили економічної, як св. Євангелія Ісуса Христа, бо нема і не і буде науки, котра б у рівній мірі, як Євангелія, заховувала рівновагу прав і обов'язків у відношенні до себе, означала межу самолюбства й любові ближнього чи розв'язувала так легко труднощі суспільного життя і свободної волі, даної Богом кожному з нас особисто й кожному народові загально.

Грядуть часи переслідувань, Мамо, часи мучеництва. Ти тепер, Мамо, у стіп Христа молися, Мамо, за мене й за мій Богом мені повірений народ, молися, щоб Господь дарував мені мучеництво й щоб цією людиною, яка уміла б зі зрілого зробити менше зло, з не дуже доброго – добре, а з доброго – найкраще І Богові наймиліше – був.

Твій син о. Андрей

У день св. Апостола Матія

ДВНАДЦЯТИЙ ЛИСТ. ЗАПОРУКА БОГОРОДИЦІ

Моя Дорога Мамо!

Хочу попрощатися з Тобою, бо вже більше до Тебе не буду писати. Господь прийняв мої молитви й дав мені ласку мученичества. Мене вивозять у глибину Росії. Сьогодні, коли я дякував Йому за цю ласку у моїй палатній молитовниці, прощаючись із собором св. Юра і з моєю єпархією, я одержав ще одну ласку від Пречистої Диви Марії: Вона обіцяла мені, Мамо, що як наспіє час і Бог покличе мене на свій суд, Ти заведеш мене до Христа. Від дня Твоєї смерті, Мамо, я щоденно гаряче молився до Пречистої, щоб Тобі, Моя Найдорожча Мамо, дозволив Христос завести мене до Нього. Бо Ти Христова, Мамо!

Я не мав сміливості молитися про це до Ісуса Христа й тому молився до Його Матері, бо я знаю, що Материнське Серце Богородиці не відмовляє нікому, хто тільки звернеться до нього з проханням. І сьогодні під час молитви Пречиста дала мені знак, що в останньому дні побуту мого на землі Ти по мене прийдеш...

Я написав листа до св. Отця, щоб мене поблагословив на жертву і з безмірною радістю в серці й з покірною подякою» Господові я ступаю за Христом на Голготу, щоб спасти мій нарід, бо на Україні мусить повторитися кривава жертва Голготи. Правда, кривава жертва Голготи повторяється щоденно на жертвенниках при Божественній Літургії, але історично й суспільно жертва Голготи повторяється через жертву людей.

Дякую Тобі, Христе, що Ти сказав до мене: «Ходи за мною» – і я іду. А Ти, Моя Мамо, wraz із нашим Татком, молись, щоб я не впав у зневіру і доніс до кінця днів моїх мій хрест.

Я іду, Христе! Іду!
У день Апостола Петра

ТИ ПРИЙШЛА ПО МЕНЕ, МАМО!..

(Розповідь свідка о. Йосифа Кладочного)

Це було в 1944 р. При важко хворому Отцеві Митрополитові перебували о. Климентій, його брат, о. Котів і інші, брат Атанас і я.

Щоденно я служив Божественну Літургію, що її слухав о. Митрополит, а відтак присовувано його візок до віктаря і я помагав йому служити Божественну Літургію. В жовтні вже не міг служити Служби Божої, приймав лише св. Причастя, яке я йому подавав. Цілий час був притомний.

День перед смертю я сидів на низенькому тапчані при о. Митрополитові, священники і брат були в кімнаті побіч. Була там теж Настя Волошин – стигматичка, яка жила у черниць. Отець Митрополит ніколи не дозволяв, щоб черниці входили до його кімнати. Двері були відкриті.

Нагло Настя спитала:

- Що це за пані, яка сидить при о. Митрополитові?
- Ніякої пані там нема!
- Та ж сидить при ньому на кріслі!

Настя почала описувати, як виглядає ця пані. Тоді о. Климент приніс фотографію і, слухаючи, дивився на фотографію. Опис згоджувався. Це була мати о. Митрополита. Однак ніхто, крім Насті, її не бачив.

Між тим я почув, що о. Митрополит бере мене за руку і сильно її держить у своїх долонях. «Чи це не смерть?» – подумав я і другою рукою натиснув на електричний дзвінок. О.Климент, священники й брати ввійшли з другої кімнати.

Отець Митрополит сказав кілька слів по-французькому (Це відповідає видінню Насті: Митрополит дуже часто розмовляв з матір'ю по-французькому), потім почав поволі, врочисто говорити по-українському:

– Я від вас відходжу, але ви не тратьте надії, майте надію. – Говорив, що надходять страшні часи для Церкви, предсказував, що Церква буде розбита, знищена, але пізніше прийде відродження, прекрасний розцвіт. – Вже не почуєте голосу мого, аж на Страшному Суді, – закінчив. І замовк. Це були його останні слова. Не промовив вже до чергового дня, а коло 2-ї години пополудні закінчив життя. Це було 1-го листопада. Лежав спершу в палаті, відтак тлінні останки перенесено до собору. На голові мав легку мітру, пронизану золотом, яку дістав був від родини. Юрби людей приходили до домовини. Закидано домовину квітами, а перш усього карточками з різними проханнями. Безчисленні товпи народу взяли участь у похороні. Один з учасників, який мав тугу ногу, торкнувся домовини й в цій же хвилині нога одужала. Черниця, яка мала рану на руці, одужала за поміччю реліквії по о. Митрополитові.

ПРИМІТКИ

Перший лист. ЗОВ ПРЕДКІВ

Про любов графа Івана Шептицького до своїх предків-єпископів находимо (дещо глузливу і саркастичну) згадку у спогадах Казимира Хлендовського (1843–1920), видатного польського мистецтвознавця, письменника й політика, міністра для Галичини в рр. 1899–1900:

«В літі 1879 я два рази був у Прилбичах, у родині Шептицьких, щоб познайомитися із старою панею Фредровою, матір'ю Шептицької і скористати з її оповідань до біографічного нарису про Олекс. Фредра, що я його задумав написати. Дочка її (Софія) тоді около 40-літня, теж дуже розумна жінка, посвятилася цілковито вихованню синів, що їх мала 5 чи 6, гарних, живих хлопців. Один з них пізніше став грек.-кат. єпископом у Станіславові. Найменше приємним з цілого дому був сам Шептицький, гарний високий мужчина, кажуть, добрий господар, який дороблявся майна, що рідко в нас траплялося, але голосний, як порожня бочка. Говорив так голосно, що, мабуть, усіх мишей з дому виполошив, а так завжди рішуче і з такою самовпевненістю, як би усі розуми поїв. При тому дуже був гордий за своїх єпископів в роді (Шептицьких)... пообвіщував свою кімнату самими генеалогічними деревами так, що мені здавалося, що я є в стайні перегонових коней... (Chlendorowski K. Pamiętniki. T. 1 Kraków (Galicja): Wydawnictwo Literackie, 1957. S. 378).

Ама – так назвав себе дитиною малий Роман Шептицький, згодом Митр. Андрей.

«Село Прилбичі, Яворівщина, Галичина. Україна, було приватною власністю перемиського єпископа Атанаса (Шептицького – 1762–1779). Тут побудував він церкву-молитовницю. Церква носить титул Собору Пречистої Богородиці, яка своїм омофором покриває українських бояр, одягнених у старинний боярський стрій, з литими поясами, як теж і боярині з корнетами. Прилбичька церква, як подає о. Ю. Никорович у Шематизмі з 1879 р., стоїть на цвинтарі, на якому хоронено померлих українських бояр. Там похоронено у мурованому гробі графа Петра Шептицького, діда Слуги Божого Митрополита Андрея і батька Слуги Божого графа Івана (1912 р.). Та ніхто вже сьогодні не знайде цих гробів і після замордовання большевиками брата Слуги Божого, останнього власника Прилбич, графа Лева Шептицького враз із його дружиною, тіла предків Слуги Божого викинено з гробів, а цвинтар українських бояр заорано» (З нотатника Шпаргальяра //Америка. 1959. Ч. 116).

Догмою Спільноти Святих Митр. Андрей, ще як молодий юнак Роман, захоплювався і ця віра в цю догму, скріплена українським народним християнством, є провідним мотивом як листів, так і життя Слуги Божого, про що свідчить і спогад матері Митр.Андрея. (Під час побуту в Криничі, 1884 р. тобто коли Романові було 19 років): «Ми обоє, гуляючи, – пише графиня Софія, – з Романом, залишилися самі, опинилися на якомусь горбі, звідкіля майоріла долина Попраду..., а зблизька виринало темне провалля. Воно то виступало в сонячному світлі перед нами, то знову закрутом віддалювалося від нас і губилося в гірських сутінках; недалечко розстелювалося мале кладовище з кривими сірими хрестиками. Я сіла на шкарпі і дивилася на чудовий Божий світ, а Роман, перейшовши з відкритою головою попри могилки, станув передо мною і зачав говорити: «Чи Ви, Мамо, заглиблювалися коли у догму Спільноти Святих? Це ж прекрасна догма!... Коли думаємо про неї, не відчуваємо осамітнення. Чи Ви, Мамочко, охоплюєте думкою, яке значення має молитва, що її складаємо на оцих могилах?» Очевидно, я не в силі сьогодні повторити повністю всего, що він говорив годі, його гарячі слова пливли, вони були натхненні, це була ціла проповідь, поема про небесну любов, яку він відкривав передо мною, в'яжучи в одне мереживо молитви ці душі, яких тіла спочили вічним сном

перед нами в оцих запалих гробах, з цілим багатством скарбів Церкви, зі славою Неба, тайною Спасіння і цілими рядами Господніх Святих.

Той їхній молодий брат, що горів цею самою любов'ю, якою вони здобули собі небо, а сполучені з землею, ця картина була зв'язана враз із довкіллям, на якому зарисовувалася його висока постать, цього не можна забути... Коли вертаюся в своїх спогадах до тої прогульки, до цієї долини й цвинтарця, завжди відкривається передо мною десь далеко й високо небесне світло й та чудова догма Спільноти Святих». (Молодість і покликання. С. 62).

Другий лист. «У КИЄВІ НАД ДНІПРОМ»

Згадку про знайомство з проф. Антоновичем находимо у спогадах Софії Шептицької (Молодість і покликання. С. 99. Лист до матері з 5 – 9 листопада 1887): «Між іншим, я познайомився з проф. Антоновичем, дуже вченим істориком і дуже цікавою людиною»...

«Так прийшли до поїздки Романа до Києва, де він... зустрів проф. В. Антоновича, який дуже ввічливо прийняв його, показуючи йому місто й даруючи йому вкінці свою книжку «Историческія пє-сни малоруського народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (Т. 2. Вип. 1. К., 1875), враз із дедикацією».

Кравченко О. Велетень зо Святоюрської Гори, Йорктон, Саск.т Канада, 1963. С. 6.

Погляди проф. Вол. Антоновича (1839–1908) на духовність нації висловлені в одній із його численних праць: Коротка історія Козаччини. 2-ге вид. Галицька накладня. Коломия (без року). Загальна Бібліотека. Ч. 100–103, С. 228 – 232. «Що таке національність».

Петров Микола (1840-1921) – видатний історик, літературознавець і етнограф, родом із Костромської губернії в Московщині.

Катерина Сієнська (із Сієни в Італії) 1347 -1461 – одна з найвидатніших жіночих постатей Святих Вселенської Церкви, реформаторка жіночого Чину СС Домініканок в Італії й Німеччині, стигматичка й містичка, брала участь в суспільно-політичному житті Італії в XIV - XV ст. Посередничка між розсвареними містами Італії, намовила папу Григора XI покинути Авініон і здержала папу Урбана VI перенести осідок папів до Авініону; св. Катерина – Патронка Італії.

Що стосується місії на Сході, це слова папи Урбана VIII (1623–1644) «через вас, мої русини (українці), надіюся навести Схід» і папи Лева XIII (1878 – 1903), сказані на авдієнції Софії Шептицької з синами, 24 березня 1888 р. про українських Василіан: «Василіани мають перед собою велике майбутнє в Церкві! А їх місія велика й гарна! Ми не здаємо собі ще тепер справи, яка буде їхня місія на Сході! Велика й гарна!» (Молодість і покликання. С. 116).

Третій лист. «У МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА»

Митрополит Йосиф (Сембратович) поклав великі заслуги під час свого володіння на галицькому митрополичому престолі 1870 – 1882 рр., бо за його старанням т. зв.

Відродженецький, тобто протиалкогольний рух по селах поширився до того ступня, що корчми, які були власністю польської шляхти (в аренді жидів), почали ліквідовуватися. Користаючи знову ж із щораз то більшого з уваги на царські рублі, москвофільського руху в Галичині, польська шляхта, власністю якої були поголовно галицькі українські села, почала завзяту боротьбу проти митр. Йосифа, вислідом якої було домагання цісаря Франца Йосифа I резигнації митр. Йосифа. Апостольська столиця пішла назустріч цісареві й у висліді невинний і Христовій правді відданий святець переїхав до Риму, де й помер 1900 р. на 79-му році життя. Похоронений спершу на цвинтарі Кампо Верано. В листопаді 1973 р. після торжественної Служби Божої перенесено його тлінні останки до українського Собору св. Софії з Римі. Натяк у листі Митр. Андрея про «кривду» – це про доноси польської шляхти до цісаря, між якою то шляхтою були племінники і кузени графів Шептицьких.

Згідно з листом Романа до матері – «я склав тут декілька візит: у монсінйора Сембратовича, Сеп'яччі, в кард. Ціліяра», – це був рік 1888 (Молодість і покликання. С. 104).

Докладнішу згадку про кард. Масая (1809 – 1884), який «35 років присвятив наверненню східних народів і там досліджував їхні релігії, звичаї, традиції», подано у спогадах «Молодість і покликання» (С. 83).

Про Кардинала В. Чацького див. четвертий лист.

Четвертий лист. «ОСТАННЯ РОЗМОВА З БАТЬКОМ»

Ще й досьогодні вперто дехто із польських публіцистів заявляє, начебто Митрополит Андрей і архимандрит Климентій Шептицький зробили «вилім у польському роді Шептицьких», під час коли самі польські енциклопедії, як напр., одна із найстарших енциклопедій – Енциклопедія Ольгебранда (Т. 14. Варшава, 1903. С. 253. Гасло Шептицькі) подає: «Шептицькі, шляхетська родина, яка походить від руських бояр, писалась Шептиць, Вошанців і Угерців, дібр, що їх надав цій родині в XIII ст. галицький князь Лев. Уже в часах незалежної Руси Шептицькі мали високі гідності, а після прилучення до Речипосполитої, наполегливо тримаючися Східної Церкви й стоячи в опозиції до нового порядку обставин, щойно в пізніших часах увійшли до Сенату».

Незалежно від низки владик Шептицьких і їх заслуг для нашої Церкви, теж і в історії української культури Шептицькі мають свою сторінку. «Дуже заслужився для нашої культури перемиський мученик Олександр Шептицький, який в 1618 р. заснував в Угерцях монастир Василіан, а в 1620 р. заложив при ньому друкарню, де друковано наші церковні книги ще на зорях друкарської штуки. До цієї друкарні спровадив друкаря Лютковича», якому завдячуємо появу кількох цінних книг.

Другу друкарню заснував у Уневі 1668 р. Варлаам, у світі Василь Шептицький, архимандрит унівський, а відтак у 1710 – 1715 рр. єпископ львівський і кам'янецький. Він з гордістю писав про свій рід до великого коронного гетьмана, Адама Сенявського: «А й це, Вашій Милості, належить знати, що ми, шляхта, не від учора, ані з чиеї ласки, ані набілітації, ані зв'язків подружжя ми вирости – але з давніх предків, із заслуг війни й

мира, так старі, як стара Русь і віра Христова на ній...» Цінну унівську друкарню Варлаама Шептицького внаслідок процесу з Львівською Ставропігією подано відтак василіанському монастиреві в Почаєві, де вона й пропала для нас. Подібно як Олександр, був Варлаам ученим богословом і написав чимало релігійних творів».

І. Б. Великий чернець і народолобець, у п'яті роковини смерті Митр. Андрея. Прудентополіс, Бразилія: Друкарня В-ва оо. Василіан. С. 9.

Знову ж у своїм листі до батька молодий Роман після видужання зі шкарлятини, будучи на лікуванні в Криниці, щоб відкинути підозріння батька, мовляв, езуїти намовляють його вступити до зреформованих в цьому часі Василіан, пише дослівно: «Про руську справу я з ніким ніколи не говорив, лише з Вами (про сальонові розмови не згадую тут), і тільки Ви, Тату, впливали на мене своїми оповіданнями про діла наших попередників (Софія з Фредрів Шептицька. Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Вінніпег; Торонто, 1965. С. 60).

А з другого боку, як читаємо далі у спогадах С. Шептицької, батькові, графові Іванові «тяжко, дуже тяжко приходилося віддавати (сина) до того Чина, який щойно поставав, у непевних умовах життя, а завдання цього Чина – по-людськи розважаючи справу – мусіло розбиватися об лаву ворогів, об силу схизми, не хіть русинів, завжди насторожену підозрілість поляків (с. 60). Натяки на відчуження Романа від польсько-латинської Церкви часто повторюються у спогадах Софії Шептицької, як напр. («Молодість і покликання») «...пам'ятаю вибух сліз і жалю, яким я привітала о. Яцковського (Ісусовця, реформатора Чину оо. Василіан)... Ох, отче, отче! І так ми з ним (тобто зі сином Романом) були досі одне а тепер скінчилося!

– Дитинство! – сказав майже з гнівом (о. Яцковський). – Одним ви були й будете далі в Бозі – не в обряді!

А коли я заломлювала руки й сказала: «Отче, між ними він охлопіє!» – отець відповів: «Ніколи! Може стати лише мучеником, а чого ж кращого я міг би бажати і йому і вам!» (с. 35).

«Від найдавніших часів я чула, як про руське духовенство говорено з погордою, на що воно заслуговувало своїми хибами і бездонною темнотою, захланністю і обичаями. Обряду я не знала зовсім, а бачила тільки його представників у найнижчому відразливому суспільному шарі, що в тій верстві викликували згіршення, знеохочували і відштовхували простацтвом, а те, що не було темне й дике, від кільканадцяти літ виступало як ворог латинської Церкви і польської національності».

«Тож нічого дивного, що сьогодні все-все, чого я навіть не усвідомлювала собі, що пам'ятаю – якісь промови в соймі, якісь політичні дискусії, змішані з брудними, обурливими анекдотами про руських священників, всі згідливі вислови й жарти, які будь-коли я чула, все те сичало довкола мене, як гадюки, та підносило голови... хотіло видерти дитину й втопити в безодні свого бруду».

«Зав'язок зреформованих Василіан був для мене до тієї пори лише паперовим декретом Святішого Отця і початком праці о. Яцковського».

«Страхіття грядучої схизми, мільйони людей, що потопали в темноті, загрожена Унія, навернення Сходу, віднова Східної Церкви – все це просто не мало для мене ніякого значення, що ж воно мене могло обхопити? Я одне розуміла, одне я бачила перед

собою – якийсь величезний, невловимий хрест простягав наді мною свої рамена, а в тому хресті Ромтух, мій Ромтух, мій Ама, що покидає обряд, в якому я виховала його, покидає все, що об'єднувало нас, покидає латинський костел, після Бога над усе мені дорогий...».

Очевидно, інакше виглядало б, коли б молодий Роман захотів був вступити до якого-будь латинського обряду Чернечого Чину. Про це маємо дуже легенький натяк у листі польського кардинала В. Чацького (1835–1888), який – як читаємо у спогадах Софії Шептицької («Молодість і покликання», с. 82) – у своїх розмовах з Романом «намовляв помалу й, як можна сподіватися, дуже обережно, та все-таки настільки виразно, щоб Роман міг зрозуміти провідну ідею справи, чи якийсь інший польський чин не заспокоював би краще потреб його душі, – хоч сама постанова Романа вступити до монастиря «радістю сповила моє священиче і польське серце».

П'ятий лист. САРА, ДОЧКА ХАЇ

Про відношення Митр. Андрея до жидів свідчать найкраще зізнання таких проміментних жидів, як рабіна Кагане під час теперішнього беатифікаційного процесу в Римі. Що ж до uzдоровлення Сари дочки Хаї, хоч про це тайком говорилося у Львові в 1910-х роках ближче нічого не відомо. Не є виключено, то ця подія сталася десь коло 1902 р., бо саме з цього часу маємо характеристичний спогад п. Крупки, який то спогад повністю передруковуємо (З нотатника Шпаргаляра // Америка. Ч. 194. 1959):

«Хочу згадати про подію, яку мало хто знає і ніхто ніколи про це не згадував.

Около 20 травня 1902 р. приїхав був Митрополит Андрей на візитацію до Рогатина залізницею. А від залізниці каретою на ранок, до церкви Різдва Пресв. Богородиці. Перед самим ринком на Митрополита чекала делегація жидів з торою. Митрополит висів з карети й спинився. А коли делегація підійшла ближче, він підніс руку, приложив пальці до уст, а потім торкнувся ними тори. Жиди зробили шпалер і Митрополит увійшов до церкви.

На другий день була неділя. По Службі Божій Митрополитові винесли на цвинтар фотель і по проповіді він розмовляв з людьми. Церква в Рогатині обведена муром ок. 2 метри висоти. Люди йшли до церкви брамою і не хотіли пускати жидів, які стовпилися під муром. Під час Богослуження жиди сиділи під муром, але як нарід оточив Митрополита, жиди вилізли на мур, зіскачили з нього між людей, витіснили тих людей, що були коло Митрополита, так що Митрополит небавом знайшовся між самими жидами. Митрополит витягнув з кишені ряси табакерку, зажив табаки й подивився на жидів, а вони якось так ласкаво глядять на нього. Він усміхнувся, зачинив табакерку й подав її найближчому жидові. Цей подав другому, той ще іншому, табакерка йшла по жидях і за яких п'ять хвилин табакерка вернулася до Митрополита, але вже порожня. Митрополит поглянув на жидів, глипнув на порожню табакерку й вдоволено посміхнувся.

Вечором Митрополит виїхав, а на двірєць відпровадили його жиди з цілого повіту.

Чергового року, 1903, об'їздив свою архієпархію польський кардинал Пузина. Теж і до нього вийшли жиди з торою, але він навіть на них не глянув. Тоді казали жиди: «Яка то добра людина цей ваш Митрополит. Він наше приказання цілував, він нам табаки не жалував».

Подію з табакеркою я бачив. Я роджений 1887 р. і в 1902 р. мені було 15 років, то уже розумів і запам'ятав».

Сусленський Яків. Андрей Шептицький – невизнаний Праведник Світу//Свобода. 1981. 8 квітня.

«Шановна Редакціє! Я глибоко переконаний у тому, що у відношенні до покійного Митрополита Андрея Шептицького жидівський народ виявляє невдячність При всіх його видатних заслугах перед жидівським народом у роки другої світової війни він досі не визнаний Праведником світу» – пише Яків Сусленський у своєму зверненні 3 березня цього року, яке він передав до «Свободи» разом з статтею, переклад якої з російської на українську мову друкуємо нижче (Ред.).

Першого листопада 1944 року у Львові спочив навіки Митрополит граф Андрей Шептицький, Глава Української Католицької (Уніатської) Церкви. В безкрай жалобній процесії, що йшла за труною, були і жиди, яких він врятував. Західна Україна оплакувала свого спасителя, рятівника, мужню, шляхетну Святу Людину. Я бажаю розповісти про те, що мені відоме про відношення Андрея Шептицького до жидів – відношення, яке дає йому право на вдячне признание його Праведником світу.

Дев'ятнадцять років відкладається з політичних мотивів ухвалення постанови за клопотанням рабина доктора Давида Кагане про надання Андрею Шептицькому звання Праведника світу. Мені з'ясували це так: якщо б А. Шептицький був пересічним українцем, йому давним-давно віддали б найвищі почесні; його високий сан стоїть на перешкоді, бо може витворитися таке враження, начебто всі українці-католики рятували жидів.

Членів Комісії бентежить і передбачувана реакція багатьох ізраїльтян, крайньо вороже настроєних у відношенні до українців, і те, що українці діаспори намагатимуться дуже шумно зобразити цей акт. Деякі навіть беруть під увагу реакцію совєтської пропаганди і явно перебувають у полоні совєтських публікацій про А. Шептицького. Наводжу одну з них: «...Але були і чисто кон'юнктурні випадки рятування, здійснювані з міркувань політики на далеку мету, на чому тепер активно спекулюють наші недруги, перетворюючи хитрих і передбачливих єзуїтів у лагідних, благородних миротворців. Про одне таке «рятування» мені хочеться розповісти докладніше».

Це уривок із статті невідомого «спеціаліста» жидівських і українських справ Володимира Беляєва. Його стаття «Чому врятували рабина» була опублікована в газеті «Літературна Україна» 14 квітня 1978 року. Далі автор розповідає про мету рятування А. Шептицьким рабина Давида Кагане, який нині проживає в Тель-Авіві, а також сина головного рабина Львова Левіна. Цитую: «...Він завжди вмів дивитися вперед і на всякий випадок хотів заасекурувати себе на той випадок, якщо зміниться політична ситуація. Він ще під час війни знав, який відсоток сенаторів жидівської національності засідає в Сенаті З'єднаних Штатів Америки і скільки серед них сіоністів. На всякий випадок він кинув їм «завдаток на майбутнє»: ці два врятовані ним – син рабина і рабин Кагане – зможуть свідчити; яким «добрим» був для жидів митрополит».

Мені здається, що безглуздо оспорювати цю нісенітницю. Рабин Кагане показав і розповів мені і про інші описи совєтської преси на цю тему.

Насправді ж не двох жидів – як вказує В. Беляєв (хоч для признання Праведником світу достатньо було спасти одного жида) – а багатьох жидів врятував Андрей Шептицький У його домі переховувалася родина аптекаря Йосифа Подошина. За наказом Шептицького в церквах і по підвладних йому монастирях переховували багатьох жидів,

переважно дітей. Давид Кагане твердить що від 300 до 400 дітей було врятовано у той спосіб. Дружина Давида Кагане, яка переховувалася в одному з монастирів, бачила як привезли поранену жидівську дитину віком п'яти років. Ігуменя Олена Вітер власноручно роздягла і обмила дитину, а після того лікувала її рани й виховала дівчинку. Олена Вітер признана за Праведницю світу.

Славнозвісне Пастирське Послання Андрея Шептицького «Не убий!», написане в 1942 році, вплинуло на багатьох українців-католиків. Давида Приталя, який сьогодні мешкає в кібуці «Маале Хамиша», в юнацькі роки врятував українець Іван Яцюк. Згідно з його словами, не тільки Яцюк, а все село переховувало жидівських дітей.

У 1942 році, коли фашистські полчища дійшли до Волги і Кавказу, і, здавалося, наближалася їх перемога, Андрей Шептицький звернувся з повним гніву листом до Гімлера. Він виступив з протестом проти винищування жидів та обвинувачував нацистів у тому, що, втягаючи українців у ці акції, німці роблять з них професійних убивць. Це був вияв найбільшого чоловіколюбства і відваги.

Незабаром вийшло розпорядження Гімлера про арешт А. Шептицького, але губернатор Галичини Карл Ляш довів недоцільність такого кроку через широку популярність Шептицького.

Звичайно, всі людські потягнення легко звести до міркувань вирахування політичної кон'юнктури. Особливо, якщо це вигідно можновладцям. А чи відповідає, однак, Андрей Шептицький поняттю «кон'юнктурщика»? Чи це із «кон'юнктурних міркувань» А. Шептицький вивчив іврит і вільно на ньому висловлювався? Чи з тих також міркувань він протягом довгих років систематично надсилав у львівську жидівську общину дари на Пасху, щоб жодна бідна дитина не залишилася без свята. Чи ж з того користолюбного розрахунку він ризикував своїм становищем і піддавав смертельній небезпеці своє життя, сміливо протестуючи проти геноциду жидів? Щоб більше було таких «кон'юнктурщиків» з їхньою постійною добротою до жидів – і єврейський народ жив би в мирі й спокої.

Ім'я покійного Андрея Шептицького викликає ненависть советських властей тим, що українські католики існують і вони незнищимі; що Шептицький був поборником незалежної України і противником советського ладу. Його міцні зв'язки з львівською жидівською общиною і допомога жидам у суворі роки – це відношення, яке служить прикладом і базою для співробітництва і взаємодопомоги двох народів – і воно розпалює скажену злість у советських керівників. Союз і співпраця таких двох народів, як жидівський і український, – це одне з найбільш небажаних для советів явищ.

Під клопотанням у «Яд Вашем» про надання Андреєві Шептицькому звання Праведника світу вже підписалися сотні людей. Компанія збирання підписів продовжується. І хочеться вірити, що ім'я Андрея Шептицького незабаром здобуде широку популярність серед жидівського народу і він увійде у наш дім навіки як Друг і Праведник.

Шостий лист. У «БРАТА БЕППА САРТО»

Ближче про побут у Венеції митр. Андрея і зустріч його з тодішнім патріархом-кардиналом Йосифом Сартон, пізнішим папою Пієм Х (1903– 1914) і від 29 травня 1954 р. Святим Вселенської Церкви, згадує відомий наш публіцист і поет, колишній вояк УСС, еромонах ЧСВВ Андрій Йосафат Григорій Трух (1894–1959) у своїй праці «Життя

Святих – духовні читання для українського народу на кожний день Божого Року» (Кн. 3. Торонто. Канада: В-во оо. Василіан. 1958. С. 255–289, зокрема с. 288). Там-таки (с. 275) автор згадує, як кардинал Венеції служив до Служби Божої одному із світських священиків, який прибув до нього в гостину.

Сьомий лист. В о ПРЕЛАТА КОХАТУЛЬКИ

Слова листа «ці архітекти-мистці, без олівця і паперу...» і далі є повторені у доповіді Митр Андрея на відкритті Національного Музею (див. дев'ятий лист).

Про композитора о. В. Матюка див. дев'ятий лист.

Свенціцький Іларіон, 1876-1956, філолог, мистецтвознавець і музезознавець, організатор і довголітній директор Національного Музею (1905 – 1939) у Львові.

Панчишин Маркіян, д-р медицини, 1882 – 1943, один із найвидатніших лікарів-інтерністів Галичини, суспільний діяч ординатор поліклініки «Народна Лічннця» у Львові.

Восьмий лист. «ПРИШЕДШЕ СОЛНЦУ НА ЗАПАД...»

Цей факт «заступництва пароха» був загальновідомий по священичих домах Поділля, очевидно, з різними відмінами. Невідомо тільки, чи трапилось це в станіславівській єпархії, чи у львівській архієпархії.

Згідно з примітками проф. Д. Горкяткевича (перекладача спогадів С. Шептицької «Молодість і покликання», с. 149), о. Генрих Яцковський, Ісусовець (1834 – 1905), сповідник Софії Шептицької і приятель дому Шептицьких, переводив з доручення Апост. Столиці реформу Чина оо. Василіан. визначний церковний діяч і автор численних богословських праць.

Фіакр – з франц. візник, повозка до винайму.

Дев'ятий лист. ЧОРНИЙ ФОРТЕПІАН

о. Матюк Віктор, 1852–1912, священик, лікар-гомеопат і композитор, востаннє парох Карова (Угнівщина, Галичина), автор численних творів, церковних, теоретичних підручників та редактор збірок пісень, останній із т. зв. композиторів перемиської школи (Вербицький, Лаврівський, Воробкевич та ін.).

У спогаді Я. Ярославенка – композитора Ярослава Вінцовського (У Віктора Матюка//Неділя. Літ. додаток до щоденника «Діло» Ч. 44. Львів, 1912. С. 7–8) є згадка про «чорний фортепіан»: «Ми засіли при столику в скромно урядженім сальоні, в яким находився також чорний фортепіан, захований в незгіршім стані та на яким розкинені були, як звичайно у композиторів, всілякого рода ноти й праці».

Про о. В. Матюка: Людкевич Ст. Віктор Матюк//Неділя. Ч. 26. Львів. 1912. С. 4; Рудницький Антін: Українська музика. Мюнхен: Дніпрова Хвиля, 1963;

о. Залеський. Мала Українська Музична Енциклопедія. Мюнхен: В-во «Дніпрова Хвиля», 1971.

Десятий лист. «ВУЗЛОВАТА НАТУРА»

Сотер (у світі Степан, гербу Лебідь з Ортинич) Ортинський, ЧСВВ, видатний

місіонер-проповідник, нар. 1866 р. В 1907 – 1916 рр. перший єпископ українців у ЗСА з осідком у Філадельфії (Пансільванія, США).

Мова тут про буллу «Еа semper», проголошену 1907, яка довела до кризи й щойно 1913 р. декретом «Cum eriscoro» повернено єп. Сотеріві повну юрисдикцію і незалежність від латинських єпископів. Допоміг у тому єп. Сотеріві Митр. Андрей, який користуючи із Всесвітнього Євхаристійного Конгресу, що відбувався 1910 р. в Монреалі й куди запрошено Митр. Андрея, поступив до ЗСА і в жовтні 1910 р. торжественно посвятив собор Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії (собор цей збудовано в 1968 р.).

Архиєп. Демедіо Фальконіо в рр. 1902–1911 Апост. Делегат у Вашингтоні. Апост. Делегатуру в ЗСА встановлено 24 січня 1893 р. ...Андрей пам'ятав, що мене тримав до хресту... і раз написав до мене листа, в якому питає: «Як ти борешся із цією стоголовою гідрою, званою світом...».

Одинадцятий лист. «НЕ ХОЧЕМО ЧУЖОЇ КУЛЬТУРИ, ХОЧЕМО ЖИТИ СВОЄЮ!»

Цей лист – це скорочений зміст доповіді Митр. Андрея на святі відкриття Національного Музею у Львові, виголошеної дня 13 грудня 1913 р. Доповідь цю під назвою «Андрій гр. Шептицький. З історії і проблем нашої штуки» надрукував львівський щоденник «Діло» 15–17 грудня 1913 р. Коли сьогодні придивляємося поглядам Митр. Андрея на мистецтво, то можна зарискувати твердженням, що Митр. Андрей був передвісником так званого попарте нашого сторіччя.

Про вплив Берестейської Унії, силою якої Українська Церква об'єдналася з Апост. Столицею, на збереження української культури пише великий український письменник Пантелеймон Куліш (1819 – 1897) в листі 21. IV. 1876 до видатного галицького діяча Олександра Барвінського (1847–1927): «Галичина ваша... се забуток (залишок) України Могилянських часів. Серед німецької цивілізації попівство багато вдержало традиційно того, що було тоді в Києві й по всій Україні. Історик і романіст довго ще користуватимуться окам'янілою епохою української унітщини...».

Барвінський Ол. Образки з громадського й письменницького розвитку Русинів. Коломия, 1910. Т. 2. С. 273.

«Українська Унітщина», як її зве П. Куліш. – це ніщо інше, тільки сьогоднішній наш католицизм (а колись в Галичині греко-католицизм), чи то пак, докладніше кажучи, наше старе українське православ'я, яке завдяки об'єднанню з Апостольською Столицею мало змогу зберегти найцінніші скарби нашої культури ще з дохристиянських часів, бо мало силу опертися нищівному впливові московського православ'я, яке впродовж цілої нашої історії старалося і старається змести з обличчя землі самотні звичаї і старовинні обряди українського народу. І саме під цим кутом треба розглядати наш обряд і звичаї, бо вони, кажучи словами П. Куліша, «окам'яніли», тобто збереглися до наших часів.

Дванадцятий лист. ЗАПОРУКА БОГОРОДИЦІ

Про арешт і вивезення Митр. Андрея подає «Царський в'язень», книжка-документ про вивезення і звільнення Митр. Андрея з царської московської неволі, видана заходом Редакційного Комітету ладом Комітету «Живого Пам'ятника» (Львів, 1918).

С. 19 (правопис справляємо):

«...дня 19 вересня (1914 р.) приїхав воєнний губернатор Львова (граф Шереметєв) до собору св. Юра і заявив Митрополитові, що нині його вивезуть з Галичини. На приготування дав дві години часу... О. офіціал Андрей Білецький бажав хоч у хвилину вивезення бачитися з Митрополитом, однак офіцер, який сторожив палату, показав рукою під шию, що значило, що його чекала би за се кара смерти. О. офіціал став тому в куті біля сходів і, коли Митрополит сховався ще на долину, щоб помолитися перед найсв. Тайнами і набрати сил у молитві на далеку дорогу, переходив попри о. офіціала, незаметно передав йому коверту з грішми, а на ній написані отсі пам'ятні слова (правопис не справляємо): «О. офіціалови Білецькому зіставляю мої гроші 5,750 К(орон) і сертифікат на 28,437 К(орон) і 115 франків. Не позволено мені з ніким видітися – вивозять мене в глибоку Росію. Прошу о опіку над домом і садибою, – Всіх отців і Братію сердечно пращаю – перепрашаю всіх, котрих я може скривдив або згрішив. Моліться за мене. Най Вам всім Бог благословить. Пращайте, с нами Бог! (це написане кирилицькими літерами. – Г. Л.). Львів, 18 IX 1914.

Андрей Митрополит

(С. 20)... Ся історична коверта, сей історичний документ нашої мартирології хорониться в митрополитальній скарбниці у соборі св. Юра.

...По 12 год. заїхали перед палату два автомобілі, один призначений для людей, другий на клунки. Перед палатою зібралося споре число людей, між якими було чимало священиків, хоч задля короткого часу небагато людей могло довідатися про ненадійний виїзд Митрополита... Се була страшна хвиля. Між зібраними людьми настав крик і голосний плач. Всі тиснулися до автомобіля, щоб попрощатися зі своїм Архипастирем, хто знає, чи не на все... Бідні люди самі не знали, що мають робити, чи стояти, чи клякати; тому одні стояли, другі клячали, а сльозам не було стриму... Капітан дав приказ шоферові, щоб пустив автомобіль в рух....»

Про листа до Св. Отця, щоб «поблагословив на жертву» Митр. Андрея, написаного 1914 р., ближче нічого невідомо. Однак на сторінках «Вістей про Великого Митрополита Андрея Шептицького» (рік I, ч. 1 січень – травень 1955. Рим, Накладом Постуляції, с. 22) читаємо: (Митр. Андрей) «Тільки мимоходом в приватній розмові зі своїми найближчими ненароком говорячи про красу мученичої смерти за віру і за вічне спасіння других, згадав, що такої смерти завжди собі бажав і про таку смерть Бога благав. А що воно так дійсно було, на те є важний його власноручний документ – просьба до св. Апост. Престолу в Римі, додана до потайного звідомлення з дня 26 грудня 1939 р. про страхіття большевицького панування під час першої окупації захід.-укр. земель. Оце слова його повіреної просьби, що її повторює в письмі до Свящ. Конгрегації для Схід. Церкви:

«Додаю ще раз моє прохання, що я його вже перед тим предложив Святішому Отцеві і ще раз благаю, щоб Святіший Отець зволив своїм апостольським батьківським благословенням призначити мене уповноважити й делегувати на смерть за віру й за Єдність Церкви. Я не маю смілости предложити (ще раз) цю просьбу просто Святішому Отцеві; нехай Його Святість зволить розважити те, що Церква через мою смерть нічого не втратить, а може тільки мати зиск. Та ж треба, щоб хто один став жертвою тієї інвазії. А я, Пастир того бідного народу, що стільки страждає, чи ж не мав би я якого права умерти за його добро і кращу долю?»

Два останні листи Митр. Андрея (перший писаний 1913 р. про відкриття Національного Музею у Львові й другий в 1914 р. після арешту московською царською

жандармерією), що ми їх позначили листами до Матері, мають радше характер спогаду, бо Мати Митр, Андрея, Софія з графів Фредрів, графиня Шептицька, померла 17 квітня 1904 р. Не виключено теж, що деякі з листів, хоч і звернені до матері, могли бути матеріалом для ненаписаних спогадів Митр. Андрея, про що й згадує ред. Іван Кедрин у своїх спогадах «Життя – події – люди» (Нью-Йорк, 1976. С. 7). Адже ж Митр. Андрей, внук Фредрів, а «усі майже Фредри залишили спогади, родинні чи особисті мемуари» (вступна стаття Богдана Закрзевського до спогадів Матері Кир Андрея «Вспомнєня з лят убєглих». Вроцлав; Варшава; Краків, 1967. С. 6).